

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / ROSJ HASJANA 2024 / JAARGANG 35 / NR. 137

Simone Kukenheim
Niets vanzelfsprekends

Jiddisch
Woordenboek

Aanbijden
Haringsalade

Israëllactie

Opbouwfonds

Word partner van de getroffen gemeenschappen in Zuid-Israël

Samen met u bouwen we aan het herstel van Israël.

Het Israëllactie Opbouwfonds gaat zich in tien getroffen gemeenschappen in het zuiden van Israël - Kfar Aza, Yated, Magen, Yesha, Mivtachim, Shlomit, Ein Habesor, Nir Am, Beéri, en Or Ha'ner inzetten voor het herstel van de persoonlijke en gemeenschappelijke weerbaarheid.

Bouw mee aan dit lange-termijn herstelproject. Word onze partner en word hún partner. Doneer nu én de komende jaren voor het Israëllactie Opbouwfonds!

Rekeningnummer: NL91 INGB 0000 7777 77

www.israelactie.nl

info@israelactie.nl / T. +31 20 644 84 29

Benjamin 137 / jaargang 35 / Sjana tova oemetoeke 5785

Joods Leiden / 22

DETAIL VAN EEN PAROCHET (VOORHANGSEL) TENTOONGESTELD IN SJOEL LEIDEN, FOTO PATRICK STERNFELD

Inhoudsopgave

6	Kunst / Tali Farchi	36	Uitgelicht / Beeldende therapie
8	Interview / Simone Kukenheim	38	Freyda / Yael van der Wouden
12	Ergernissen / Moderne wereld		
14	Literatuur / Ida Simons		
16	Jiddisch / Woordenboek		Agenda/groepen, Lev, Mediene,
19	Rosj Hasjana / Graven bezoeken		CDR, Sjoekertjes vanaf pagina 40
20	Archieven / Kille overheid		
25	Column / Emile Schrijver		
26	Mijn leven / Ilan van der Schaaf		
28	Eten / Haringsalade		
32	Initiatieven / Bendigamos		
34	Noorlogs / Joanne Nihom		

***jmw**

5785 en andere nieuwe cijfers

Op de cover van deze Benjamin staat een voor mij zo langzamerhand bekend en vertrouwd gezicht, Simone Kukenheim, sinds begin dit jaar voorzitter van de Raad van Toezicht van JMW. Maar dat is niet de voornaamste reden om haar in de Benjamin uit te lichten. Simone zet zich al jarenlang in voor de Joodse gemeenschap en ook voor de publieke zaak, onder meer als wethouder in Amsterdam van 2012 tot 2020. Ze is een enorme aanwinst voor JMW en een steunpilaar in deze vaak woelige tijden.

Want dit nummer van de Benjamin verschijnt bijna een jaar na de vreselijke aanval op 7 oktober 2023 van Hamas op Israël. Rosj Hasjana 5785 wordt gevierd in de schaduw van die droeve mijlpaal en van de zich nog steeds voort-slepende oorlog en dreiging van verdere escalatie in Israël. De gebeurtenissen daar hebben hun weerslag hier. Voor de zomervakantie was ik op bezoek bij Rosj Pina om te praten over het effect van de spanningen op de leerlingen. Niet alleen merkten de kinderen het, was de conclusie, leerkrachten zagen het ook in hun gedrag. In het nieuwe jaar gaan we weer hard aan de slag om iedereen die daar behoefte aan heeft te helpen om te gaan met deze spanningen. Ouders die erover willen praten kunnen altijd bij ons terecht en we gaan samen met het Joods Bijzonder Onderwijs er aan werken om de effecten voor de kinderen zoveel mogelijk op te vangen. Verder organiseren we dit najaar drie bijeenkomsten onder de noemer 'Leven in de schaduw van conflict'. Daar kunnen deelnemers niet alleen hun hart luchten over de situatie en hoe die in Nederland speelt, maar ook van elkaar nieuwe ideeën opdoen hoe ermee om te gaan. Dat is niet altijd eenvoudig, weten we bij JMW, want de emoties van nu openen vaak veel oude wonden.

Gevoelig archief

Dat openen van oude wonden uit de Tweede Wereldoorlog is ook een aspect van de voorbereidingen die we, samen met andere organisaties in Joods Nederland, treffen voor het openstellen in 2025 van het Centraal Archief Bijzon-

dere Rechtspleging, CABR. Dit bevat de justitiële dossiers van ongeveer 425.000 mensen die werden verdacht van collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Het openstellen van het archief en het toegankelijker maken door digitalisering kan veel losmaken bij de slachtoffers en hun nakomelingen. Voor sommigen kan er confronterende informatie in staan over wat er met familieleden is gebeurd. JMW is via het Centraal Joods Overleg betrokken bij de vraagstukken rond de openstelling en we bereiden ons ook voor om mensen die het archief raadplegen bij te staan.

De komende maanden worden in het hele land informatiebijeenkomsten georganiseerd waar, naast nakomelingen van vervolgingslachtoffers en verzetsleden, ook nabestaanden van verdachten hun visie geven op de openstelling. JMW zal daarbij aanwezig zijn om mensen die daar behoefte aan hebben, te ondersteunen.

Wie, waar, hoe Joods?

Met alles wat we doen proberen we zo goed mogelijk in te springen op de behoeften van de Joodse gemeenschap. Maar het meest recente demografisch onderzoek waar we ons op kunnen baseren, is alweer vijftien jaar oud. Daarom heeft JMW een nieuwe studie laten uitvoeren waarvan de uitkomsten eind dit jaar worden gepresenteerd. Dat gaat niet alleen over cijfers, maar er wordt ook gekeken naar wat u, onze doelgroep, bezighoudt en wat u belangrijk vindt.

Joods Nederland is voortdurend in beweging en we zijn reuze benieuwd naar de uitkomst van het onderzoek. We beginnen het nieuwe jaar vol energie voor alle nieuwe ideeën die we zo meteen kunnen gaan ontwikkelen op basis van het onderzoek, om zo de Joodse gemeenschap nog beter te kunnen ondersteunen.

Ik wens u een gezond en zoet 5785,
Sjana Tova Oemetoeika.

Margo Weerts,
directeur-bestuurder JMW

De kilte na de oorlog

Het moet niet altijd over de oorlog gaan, dat houden we onszelf bij de Benjamin vaak voor. De Joodse gemeenschap, zoveel jaren na de Sjoa, is veel meer dan alleen die traumatische ervaring. En gelukkig is er een enorm rijke diversiteit aan Joods leven om over te schrijven. In dit nummer spreken we bijvoorbeeld met Simone Kukenheim, die als politica aandacht heeft voor de publieke zaak en, onder meer, de Joodse aspecten daarvan.

Toch komt de Tweede Wereldoorlog nog vaak om de hoek kijken, dat is onvermijdelijk. Maar de afgelopen jaren verschuift de aandacht zich iets meer richting naoorlogse periode, naar wat er toen gebeurd is met Joodse overlevenden, en met anderen. Zelfs de jongste tak van JMW, Freyda, blikt terug op die tijd via het boek *De bewaring* van Yael van der Wouden. Het is een zinderend haat-liefdesverhaal tussen twee vrouwen dat zich afspeelt tegen de naoorlogse achtergrond van het zwijgen over de oorlog.

Weinig steun

Dat de overgebleven Joden op weinig steun en sympathie konden rekenen na de oorlog is bij velen al bekend uit de familie verhalen en ook uit zaken als rekeningen voor erfpacht en belasting voor de periode dat ze 'afwezig' waren. Uit een nieuwe studie naar het archief van het Nederlands Beheersinstituut dat onlangs de deuren opende, concludeert rechtshistoricus Christiaan Ruppert dat de overheid zich destijds kil en afzijdig opstelde. Een andere, mogelijk gevoeliger bron, het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging, wordt volgend jaar voor het publiek beschikbaar en zal in komende nummers nader besproken worden.

Verder blijft de situatie in het Midden-Oosten uiterst instabiel, wat ook hier zijn weerslag heeft. Hopelijk kan de Benjamin, al is het maar heel even, een klein beetje helpen de aandacht te verleggen, bijvoorbeeld naar het kleurrijke online Jiddisch woordenboek van Justus van de Kamp, de kunst van Tali Farchi of het Joodse erfgoed van Leiden. Of anders de Ergernissen van Jolan Toff, het Joodse massatoerisme van Asjer Waterman en de kikkers van Emile Schrijvers. Sjana tova oemetoeka namens de hele Benjamin redactie.

Ferry Biedermann, *hoofdredacteur*

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 7.500 exemplaren. Het blad wordt op aanvraag gratis verstuurd naar in Nederland wonende abonnees en is ook online te lezen. Woont u in het buitenland en wilt u de papieren Benjamin? Dan wordt u voor de extra kosten na aanmelding door JMW gefactureerd voor de volgende vier nummers. U kunt zich abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Het volgende nummer, 138, Chanoeka 2024, verschijnt 9 december.

Benjamin redactie

Hoofdredacteur: Ferry Biedermann
Redactie: Karien Anstadt, Rico Brentjens, Marianne Fuchs, Jessica Polak, Patrick Sternfeld, Jolan Toff
Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW
Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
tel 088 165 22 00
E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl
<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online>

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Simone Kukenheim
foto Jan de Bruin

“Het is wel heel erg kleurrijk”

Geïnspireerd door Van Gogh

TEKST ESTHER SCHOLTENS

Kunstschilder en audiovisueel beeldvormer Tali Farchi is een echte duizendpoot. Ze maakt kleurrijke, dynamische schilderijen, theater waarbij ze schilder- en audiovisuele kunst met elkaar verbindt en was lange tijd animatiemaker. Alsof dat alles niet genoeg is, geeft ze ook nog workshops en organiseert ze kunstretraites.

Tali Farchi (1956) is immer bevlogen, enthousiast en zoals ze het zelf uitdrukt “een gepassioneerd kunstenaar”. Ze haalt inspiratie uit weidse landschappen, de altijd veranderende natuur en haar drie mooie dochters. De schilderijstijl, en ook de persoon, van Vincent van Gogh spelen een belangrijke rol in haar persoonlijke creatieve ontwikkeling. Haar atelier is gevestigd in een sfeervol middeleeuws pand in het centrum van Zwolle. Als ik binnenstap, raak ik overweldigd door de vele schilderijen die vanaf de vloer

“Ik ben gewoon wie ik ben en dat is onder andere Israëlische,” zegt Tali. “Ik ben in Israël geboren en getogen, ging er naar school, diende in het leger en volgde er een opleiding. Ik hoorde indertijd allerlei mooie en spannende verhalen over Nederland, vooral over de artistieke vrijheid die er toen heerste. Ik ging het avontuur aan en vertrok op mijn drieëntwintigste naar Nederland om er animatie te studeren aan de kunstopleiding in Den Haag.”

“Ik voel me niet begrensd door stijlen, media of landen”

“Na twee jaar trok de bredere opleiding Audiovisuele Vormgeving me toch meer en ik stapte over naar de Rietveld Academie in Amsterdam. Vlak nadat ik in Nederland was aangekomen ontmoette ik mijn man. Hij studeerde ook animatie en was net als ik een ondernemend figuur die graag het onbekende aanging. Na het behalen van onze diploma’s wilden we ons geluk in Israël beproeven. We vestigden ons in Ramat Gan, een voorstad van Tel Aviv, en begonnen er onze eigen animatiestudio waar we met veel plezier en toewijding werkten. Ik kan wel zeggen dat we behoorlijk succesvol waren. We werkten mee aan grote projecten en maakten bijvoorbeeld filmpjes voor de Israëlische Sesamstraat, zowel in het Hebreeuws als in het Arabisch.

Door de komst van technisch zeer vaardige Russische animatiemakers, begin jaren negentig, hadden we ineens veel concurrentie. Het werd steeds ingewikkelder om financieel het hoofd boven water te houden. We hadden inmiddels drie dochters, die we een goed en stabiel leven gunden. Daarom verhuisden we uiteindelijk terug naar Nederland.

tot aan het plafond reiken. Eigenlijk ben ik ook bij haar om een expositie van haar werk voor te bereiden in het kantoor van JMW in Amsterdam.

Die is inmiddels open en nu pronken haar schilderijen aan onze muren. Iedereen is het er over eens dat het ons kantoor een vrolijke, bijna mediterrane sfeer geeft. Tijdens het atelierbezoek maak ik van de gelegenheid gebruik om Tali voor de Benjamin te interviewen. Ik vraag me onder meer af hoe haar Israëlische achtergrond zich verhoudt tot haar creatieve werk.

FOTO: ESTHER SCHOLTENS

Ik voel me niet begrensd door stijlen, media of landen, maar zie de variatie als een verrijking; ik ben een kunstenaar zonder grenzen! Misschien is dat wel de grootste invloed van het wonen en werken in verschillende landen.”

“Ik hou van beweging en interactie.”

“Inmiddels woon ik alweer 26 jaar in Nederland. Via een project waar ik kort na mijn terugkeer in Nederland aan werkte met danser Benno Hubner, ben ik uiteindelijk gaan schilderen. We hadden een theaterproductie waarin hij danste en ik op een doek zijn bewegingen volgde. Het grappige is dat de dynamiek die ik toen vertaalde met live schilderwerk, nog steeds terug te zien is in mijn schilderijen. Ik hou van beweging en interactie.”

— *In je werk komen de kleuren geel en groen veelvuldig voor. Is daar een speciale reden voor?*

“Ik heb een herinnering van toen ik ongeveer zes jaar was. Het was een warme Israëlische dag en ik zat in de tuin, op de grond. De warmte van de aarde trok door mijn lichaam; ik rook, zag en voelde de zomer. In mijn herinnering heeft dit moment de kleur geel. Ik weet niet of de omgeving ook echt geel was, maar dat is de kleur die het beste past bij de verbondenheid die ik op dat moment met de grond en het land voelde. Dit is altijd zo gebeven. Groen is de kleur van de natuur. Als je veel landschappen en flora schildert, zoals ik, kan je natuurlijk niet om de kleur groen heen.”

— *Hoe wordt je werk in Nederland ontvangen?*

“Een veel gehoorde opmerking is: Het is wel heel erg kleurrijk. Dat is zo grappig! Ik heb in Israël, in allerlei Europese landen en in de Verenigde Staten geëxposeerd, maar in geen van deze landen die zelfde opmerking gehoord. Ik denk dus dat het iets over de Nederlandse mentaliteit zegt. Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg, zo iets.”

“Ik geef schilderworkshops en organiseer kunstretreats. De meeste deelnemers/cursisten zijn niet Nederlands. Dat is ook wel opvallend. Ik krijg overigens altijd positieve reacties, op de workshops, maar vooral op de kunstreizen. Eenmaal per jaar ga ik met een groep naar de Provence, als het ware in de voetsporen van Van Gogh. Daar schilderen we de landschappen zoals hij die ook moet hebben gezien. De deelnemers kunnen zich volledig bezighouden met hun schilderwerk. Ik zorg verder voor alles: het materiaal, maar ook het verblijf, het eten, de drankjes, het vervoer etc. Het is niet overdreven om te zeggen dat ik deze reizen met alle liefde die ik in me heb organiseer. Het is mijn doel mensen te winnen voor de schilderkunst én voor Van Gogh.”

— *Wat brengt de toekomst?*

“De komende maanden hangen mijn schilderijen in het kantoor van JMW in Amsterdam. Ik vind het heel bijzonder om mijn werk buiten Israël, in een Joodse omgeving,

voor een Joods publiek te exposeren. Het was zo heilzaam om mijn Israëlische landschapswerk uit te kiezen, mee te brengen en op te hangen. Net alsof er nu een stukje Israël in Amsterdam hangt.

Studio van
Tali Farchi

Hiernaast ben ik bezig met een project met mijn goede vrienden Gerard Zuyderhoff, Alex Manassen en Auke Leistra. Het is een interactief theaterstuk, waarin de brieven van Vincent van Gogh aan zijn broer Theo worden voorgelezen en nagespeeld. Ik schilder de omgeving, zoals Vincent deze beschreef. We worden daarbij ondersteund door muziek en geluid. Het is een bijzondere, multidisciplinaire voorstelling. •

Meer informatie: www.talifarchi.com

Bezichtigen van de tentoonstelling bij JMW kan op afspraak via spreekuur@joodswelzijn.nl t.a.v. Esther Scholtens.

Zorg om verharding en democratie

“We weten dat het geen
vanzelfsprekendheid is”

TEKST FERRY BIEDERMANN FOTO'S JAN DE BRUIN

Simone Kukenheim, voormalig wethouder in Amsterdam en tegenwoordig onder meer voorzitter van de Raad van Toezicht van JMW, poseert geduldig voor de fotograaf. Als hij foto's blijft maken en andere poses vraagt, zegt ze verontschuldigend: “Kijk, daarom ging ik destijds van de Toneelschool, ik was daar helemaal niet goed in.”

Ze kenschetst zichzelf als het type “wereldverbeteraar” en koos uiteindelijk voor politiek en bestuur boven het toneel. Maar het vertellen van een verhaal is iets dat politici natuurlijk ook moeten beheersen. Hoewel ze zegt dat ze de “actieve” politiek voorlopig achter zich heeft gelaten, blijft Kukenheim bijzonder goed *on message* waar het haar nieuwe activiteiten betreft. Ze benadrukt bij iedere gelegenheid het inclusieve karakter van JMW voor iedereen met een Joodse achtergrond, ongeacht politieke kleur of andere kenmerken. Ze is ook directeur van de GGD in Flevoland, wat voor haar veel raakvlakken heeft met JMW. “De GGD is een organisatie die gaat over mensen veerkracht geven en ze weerbaar maken in hun gezondheid, mentaal en fysiek.”

Amsterdamse band

Simone Kukenheim (1979) vertelt dat ze uit een Amsterdams, seculier-Joods gezin komt, hoewel ze geboren is in Den Haag en opgroeide in Zoetermeer, in de mediene. Uiteindelijk was de roep van de grote stad niet te weerstaan en, te beginnen met een studie politicologie en internationale betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam en later als wethouder voor D66 van 2014 tot 2022, is dat de plek waar ze het langst heeft gewoond. De band met Amsterdam is hecht, zegt ze, ook al woont ze er niet meer, vooral om haar drie opgroeiende kinderen

meer ruimte te geven. “Ik geniet van de natuur, maar ik mis Amsterdam verschrikkelijk. Ik kan met een brok in mijn keel door de stad lopen.” Toen ze als student naar Amsterdam verhuisde, voelde dat als thuiskomen, zegt ze. Later woonde ze in de Apollobuurt. “Vlak bij de woning waar mijn grootouders waren ondergedoken. Daarvan ben ik me altijd heel erg bewust geweest, hoe bijzonder dat is en hoe je familiegeschiedenis vergroeid kan zijn met zo'n stad. Dat maakte het voor mij ook erg bijzonder dat ik wethouder werd.”

De onderduik van haar grootouders en de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog voor haar familie, hebben een diepe indruk op haar achtergelaten, zegt ze. “De oorlog was uiteraard aanwezig. Niet op een manier dat mensen dagelijks zichtbaar gebukt gingen onder een groot lijden, mijn grootouders waren hele veerkrachtige mensen. Maar wel in het gegeven dat je opgroeit in een wereld waarin zoiets kan gebeuren en zo dichtbij. In die zin heeft het me, later terugkijkend, wel gevormd, zeker in de keuzes die ik heb gemaakt.”

Verder was het Joods zijn terwijl ze opgroeide iets “vanzelfsprekends” voor haar, zegt ze. Ze stond er als kind niet heel erg bij stil dat haar familie anders was dan anderen om haar heen. “Ik dacht vroeger dat iedereen hun oude kleren aan Russische Joden gaf. Dat bleek later

helemaal niet zo te zijn. Ik dacht dat iedereen op zaterdag lekkere dingen at en kwam er pas veel later achter dat dat helemaal niet zo was en dat de rest van Nederland dat op zondag deed.”

Toen ze tegen haar ouders zei dat ze meer wilde weten over het Jodendom als religie, trokken ze het boek *Van Adam tot Ezra* uit de kast. “Later heb ik daar nog de film *Jesus Christ Superstar* aan toegevoegd en die twee samen hebben toch wel een goed fundament gelegd,” grapt ze. “Wat ik wel leuk vind is dat een van mijn dochters nu ook *Van Adam tot Ezra* leest, want die had een boek van de Tora uit de kast gepakt, maar dat vond ze allemaal veel te ingewikkeld. Toen zei ik: dan heb ik nog dit voor je.”

In Zoetermeer woonden niet veel Joden en het Jodendom was iets dat er niet echt leefde, vertelt ze. “Het Joods zijn kwam op gekke momenten naar boven. Ik had altijd bijbanen, zo stond ik een keer in een kroeg te werken en ik droeg een Magen David, waarop een klant zei: Oh wat leuk, ben je lid van de TROS? Op dat soort momenten denk je, huh, wat? Dan merk je dat mensen het helemaal niet beseffen.”

Oprichting CIDI-jongeren

Haar actieve betrokkenheid bij de Joodse gemeenschap begon vooral nadat ze als student de Toneelschool in Maastricht verruilde voor de studie in Amsterdam aan

de UvA. Dat was begin jaren 2000 en de tweede intifada woedde volop in Israël en de Palestijnse gebieden. Op de universiteit leidde dat tot felle discussies en ook veel demonstraties.

Israël was in haar familie altijd een belangrijk onderwerp geweest en Kukenheim voelde zich aangesproken door wat ze ervoer als een steeds vijandigere atmosfeer, niet alleen richting Israëliërs maar ook naar Joden. Het was voor haar aanleiding om samen met anderen de jongerentak op te richten van het Centrum Informatie en Documentatie Israël, CIDI.

“Bij die demonstraties waren er ook echt antisemitische uitingen,” zegt Kukenheim. “Voor mijn generatie was dat de omgeving waarin we studeerden. De generaties daarvoor hadden, denk ik, in een veel vriendelijker atmosfeer gestudeerd.”

Bij het oprichten van de CIDI-jongerenorganisatie waren mensen met een diversiteit aan opinies betrokken, benadrukt ze. “We hadden heel verschillende ideeën over de politiek van de staat Israël. Binnen de Joodse gemeenschap wordt daar natuurlijk tot op de dag van vandaag verschillend over gedacht. Maar we vonden het allemaal waardevol om in het studentendebat iets in te brengen vanuit het perspectief van Israël.

Ook zagen we dat het antisemitisme toenam. We wilden daar wat aan doen, niet alleen door erover te praten, van: het is een schande, het moet stoppen, maar ook door dingen te organiseren om elkaar als verschillende gemeenschappen te leren kennen. We hebben toen vanuit de CIDI-jongerenorganisatie voor het eerst ook dialoogbijeenkomsten georganiseerd samen met Marokkaanse jongerenorganisaties. Dat was heel bijzonder en waardevol.

— *Ja? Heeft dat zoden aan de dijk gezet?*

“Je hebt altijd mensen die zeggen, dat moet je niet doen want het helpt toch niet, kijk maar het is nog steeds niet veranderd. Tegelijkertijd denk ik dat het heel waardevol is. Als ik nu kijk naar mensen die in de Marokkaanse-Nederlandse gemeenschap actief zijn in het debat over met elkaar samenleven en diversiteit, zitten daar nog steeds mensen tussen die toen al aan die dialoogbijeenkomsten met ons meededen. Vandaag de dag zijn ook heel veel mensen, jong en oud, daarmee bezig en ik heb daar heel veel bewondering voor, ik moedig dat echt aan.

“De vanzelfsprekendheid van er mogen zijn.”

— *Wat vind je van de opmerking die Ronny Naftaniel wel eens heeft gemaakt dat we geen echte minderheid meer zijn omdat Joden gemiddeld hoogopgeleid en redelijk welvarend zijn?*

Dat ben ik deels met hem eens. Maar wat je wel merkt, ook in het werk dat ik heb gedaan, is dat je als gemeenschap niet samenvalt met de Nederlandse norm. Dat is er toch een waarbij mensen er van uitgaan dat je op een bepaalde manier naar de wereld kijkt.

Wat je ziet in de Joodse gemeenschap is dat die vanzelfsprekendheid van er mogen zijn, je te kunnen uiten, je feestdagen te kunnen vieren, er niet is. Want men heeft toch zelf ervaren, of in ieder geval de ouders of grootouders, dat het bijzonder onveilig kan zijn. Dat bewustzijn leeft binnen de Joodse gemeenschap, dat het geen vanzelfsprekendheid is, en dat is toch wel heel erg wat de gemeenschap onderscheidt van de niet-Joodse samenleving. Daar zit een kwetsbaarheid.

— *Is het na 7 oktober nog mogelijk om de dingen te doen die je bijvoorbeeld met de CIDI-jongerenorganisatie deed, de dialoog openhouden?*

Ik denk dat dat nog altijd heel belangrijk is en ik zie ook dat heel veel mensen in de Joodse gemeenschap dat doen. Dat geldt nog steeds. Maar je ziet het effect van 7 oktober

en je ziet ook dat bijvoorbeeld de demonstraties op de Universiteit van Amsterdam afgelopen lente enorm veel impact hebben gehad op de Joodse gemeenschap. Mijn zorg gaat uit naar al die studenten en docenten die bijvoorbeeld hun Magen David sinds die tijd onder hun trui doen omdat ze bang zijn of omdat ze geen zin hebben constant uit te moeten leggen waar ze staan. Omdat ze zich daarin ook niet gerespecteerd voelen. Dat is minder zichtbaar, maar dat vind ik heel pijnlijk.

— *Omdat het je alma mater is?*

Ja, maar ook omdat het antisemitisme nu bijna Salonfähig wordt gemaakt en dat vind ik heel gevaarlijk. Dat gaat ook echt iets betekenen voor de nieuwe generatie studenten en scholieren die daarmee opgroeien.

— *Worden antisemitisme en Israëlkritiek niet soms verward in de Joodse gemeenschap?*

Natuurlijk is die verwarring er, daar moet je het met elkaar over hebben. Maar dat is voor de beleving niet altijd relevant. Als je je antisemitisch uit maakt de aanleiding, of je dat doet vanuit een intrinsieke haat voor Joden of omdat je boos bent op de Israëlsche regering, niet uit.

— *Maar er is ook een heel scala daar tussenin?*

Precies, en er is ook een heel scala aan mensen dat erdoor geraakt wordt. Sommige mensen zullen het zich toch aantrekken en andere mensen laten het langs zich heen gaan, want iedereen is anders. Dat geldt voor de Joodse gemeenschap net als voor anderen.

Maar het is belangrijk dat bestuurders zich wel heel erg bewust zijn van de druk waaronder de Joodse gemeenschap staat.

“Je kan Amsterdam niet begrijpen zonder de oorlog.”

— *Hoe heeft je Joodse achtergrond meegespeeld in je tijd als wethouder, met de dossiers die je had, bijvoorbeeld jeugd en onderwijs, als je dan zag dat iets als Holocaustonderwijs op sommige plekken niet meer kon?*

Ik ben natuurlijk wie ik ben. Als je mij als wethouder krijgt, is dat ook een stukje van mij. Ik besta uit allerlei dingen. Mijn Joodse identiteit is heel belangrijk, maar ik ben ook een vrouw en nog heel veel andere dingen en dat komt allemaal samen. Toen ik wethouder was, liet ik niet het stukje Joods 's ochtends op mijn nachtkastje liggen. Vanuit mijn achtergrond ben ik me altijd erg bewust geweest van de posities van verschillende gemeenschappen in de samenleving. Ik heb me hard gemaakt om het slavernijverleden van de Caribische gemeenschap een plek te geven in onze stad. Ik denk dat ik dat heb kunnen doen omdat ik in mijn eigen gemeenschap heb gezien wat intergenerationeel trauma betekent.

Het andere is dat ik altijd gezegd heb dat je de geschiedenis van Amsterdam niet kan begrijpen zonder de geschiedenis van de Joden in de stad. Dat heeft elkaar gevormd, in taal, maar ook in mores, gevoeligheden, kwetsbaarheden, en ook in branie en kracht. Daar zit heel veel positiefs bij, maar ook heel veel trauma. Je kan Amsterdam niet begrijpen zonder de oorlog.

— *Hoe voelde je je als D66 politica en vrouw onder de hetze tegen Sigrid Kaag toen ze partijleider en ook minister en vicepremier was?*

Ik vond het verschrikkelijk, het is toch te bizar dat mensen met fakkels voor haar deur stonden. De verharding van het klimaat is echt heel slecht voor onze democratie. Dat maakt dat hele goede mensen die je echt nodig hebt, van allerlei achtergronden en stromingen, de

politiek aan zich voorbij zullen laten gaan en uiteindelijk alleen extremisten die het hardst roepen hun vinger op zullen steken.

“Als het je kinderen overkomt, dat is echt heel anders.”

Gelukkig zijn we daar nog niet want er zijn nog genoeg mensen die dat weerstaan, maar je moet een behoorlijk dikke huid hebben. En dat is niet goed, dat je alleen maar een rol kan hebben in de politiek als je zoveel extremistisch geweld, verbaal en anders, kan incasseren en daar op een waardige manier mee om kan gaan. Dat is niet goed voor ons land, echt afschuwelijk.

— *Was die verharding ook reden voor jou om uit de politiek te gaan?*

Deels. Ik kan niet zeggen dat ik anders nog wel actief in de politiek zou zijn, er waren ook andere redenen die voor mij belangrijk waren. Ik vind twee ambtstermijnen voor het ambt van wethouder en voor mijzelf genoeg. Het is ook stimulerend om in een totaal andere omgeving aan de slag te gaan. Ik werk met ontzettend veel plezier bij JMW en GGD Flevoland.

Maar die verharding is zeker iets dat het niet aantrekkelijker heeft gemaakt. Dat heeft niet direct te maken met mij persoonlijk, maar ook mijn kinderen worden groter. Hoe ouder zij worden, hoe groter de impact van wat ik doe op hun leven.

— *Dat is wel ernstig?*

Dat is buitengewoon ernstig. Dat is toch wel een lijntje naar 7 oktober en de demonstraties bij de UvA. Het was zeker voor de activisten heel belangrijk om hun stem te laten horen, en ik begrijp ook dat ze dat willen. Maar tegelijkertijd heeft dat ook weer voor de Joodse gemeenschap enorm veel teweeggebracht.

Ik heb zelf ook kinderen op de basis- en middelbare school en je ziet dat kinderen worden aangesproken op school, ook die van mij. Als ouder beleef je dat heel anders dan als het jezelf betreft.

Ik heb te maken gehad met antisemitisme, ook in mijn rol als wethouder, daar heb ik niet wakker van gelegen. Het is een soort *fact of life*. Maar als het je kinderen overkomt, dat is echt heel anders, dat is een enorme zorg. •

10x ERGERNISSEN

Over nu

Zijn ergernissen zijn tijdloos, maar Jolan Toff heeft wel vaak problemen met het moderne leven, van verpakkingen tot mobiele telefoons. Toch is er ook ruimte voor iets simpels als een koude douche.

- 1 Aan frisdrankflessen zit tegenwoordig de dop vastgeketend. Als ik het flesje aan mijn mond zet, prikt de scherpe rand van de dop in mijn neus en loopt de frisdrank rechtstreeks in mijn hals.
- 2 Wil ik iemand waar ik een akkefietje mee heb gehad uit mijn telefoonlijst verwijderen, bel ik die persoon per ongeluk op.
- 3 De symbolen voor het openen en sluiten van de deur in de trein (en ook in een lift) lijken erg op elkaar. Ik moet altijd diep nadenken op welke knop ik moet drukken en dan nog vergis ik mij geregeld. Ik voel dan de blikken van de haastige reizigers in mijn rug prikken.
- 4 Bij het stofzuigen druk ik altijd op de verkeerde knop en spoel het snoer terug als ik hem uit- of aan wil doen, of zet ik hem aan als ik het snoer terug wil spoelen.
- 5 Ik weet nooit hoe een moderne kraan werkt. Moet je duwen, draaien of trekken? Het is vooral problematisch als het een quooker betreft waaruit kokend water komt.
- 6 Ik had op het perron zorgvuldig uitgevogeld in welke richting de trein zou gaan zodat ik niet drie uur 'achteruit' zou rijden. Blijkt de trein toch de andere kant op te gaan. Ik zat bij elk station te azen op de plek van reizigers die de coupé gingen verlaten.
- 7 Ondanks dat ik het papiertje dat om het theezakje heen zit voorzichtig probeer open te maken, scheur ik het zakje toch regelmatig kapot.
- 8 Elke keer als ik ga douchen, schrik ik van het ijskoude water dat in de doucheslang is achtergebleven.
- 9 Als ik iets op Marktplaats wil kopen, vind ik met veel moeite iemand in Zuid-Limburg waarna het uiteindelijk toch niet doorgaat. Altijd hoor ik van mensen dat ze, vlakbij waar ze wonen, voor een prikkie iets hebben gekocht.
- 10 Ik sorteer altijd zorgvuldig de was, maar toch doe ik regelmatig een shirt in de droger dat ik daarna niet meer aan kan. Het is twee maten gekrompen.

FOTO'S: PATRICK STERNFELD

mr L.E. Visserhuis
Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuiszorg thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Iedereen is welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

Ziekenhuis Amstelland

Aangenaam dichtbij voor iedereen

Ziekenhuis
Amstelland

Wij bieden zorg met nesjomme

Samen sta je nooit alleen

Wil jij ook een bijdrage leveren aan de zorg?
Scan de QR-code voor meer informatie
over ons ziekenhuis en onze vacatures.

**JMW wenst
iedereen
sjana tova oemetoeka!**

**Een goed
en zoet 5785!**

***jmw**

Ida Simons, pianiste en schrijfster

Een dwaze maagd

TEKST KARIEN ANSTADT

Ida Simons, van jongs af aan een muzikaal talent, was voorbestemd voor een carrière als concertpianiste. Maar na de oorlog en een verblijf in concentratiekamp Theresienstadt voelde ze zich fysiek en mentaal niet meer in staat haar carrière te vervolgen. Ze bleek echter over meerdere talenten te beschikken en begon te schrijven.

In februari 1959 brak ze door met haar autobiografische roman *Een dwaze maagd* die in drie maanden tijd uitverkocht was. In 2014 werd de roman opnieuw ontdekt en uitgegeven. Schrijver

Ida Simons, 1933

Maarten 't Hart noemde de roman toen een literair hoogtepunt. Ida Simons-Rosenheimer (1911-1960) werd geboren in Antwerpen en had een roerige jeugd met veel verhuizingen. Vader Moritz Rosenheimer, afkomstig uit Zuid-Duitsland, was op vierentwintigjarige leeftijd voor een zakelijke carrière door zijn vader naar Antwerpen gestuurd. Alles wat hij onderneemt, mislukt echter, wat Ida in haar roman doet verzuchten: "Hij was een schlemiel en hij wist het".

Moeder, Connie Vecht, kwam uit een Nederlands gezin, maar groeide op in Londen. Uiteindelijk komt haar familie ook in Antwerpen terecht, waar Connie en Moritz elkaar ontmoeten en trouwen.

"Een meisje met veel fantasie dat onbevangen de wereld inkijkt."

Ida groeit op als enig kind van ouders die niet met, en niet zonder elkaar kunnen, het geruzie is niet van de lucht. Maar Ida heeft haar piano en blijkt muzikaal heel begaafd. Ze hoopt een groot pianiste te worden.

Een dwaze maagd

De roman is sterk autobiografisch, de ik-figuur heet Gittel en de officiële Joodse naam van Ida was Gittele. Het gezin woont in Den Haag. Met de eerste regel is de toon al gezet: "Van jongs af aan was ik eraan gewend mijn vader ongeveer dagelijks te horen zeggen dat hij zijn medemensen ernstig benadeeld had omdat hij geen begrafenisondernemer was geworden. Naar zijn stellige overtuiging zou, onmiddellijk daarna, de bevolking van onze planeet louter uit onsterfelijken hebben bestaan." Deze opmerking leidt vaak tot zo'n ruzie tussen de echtelieden dat de moeder met haar dochter regelmatig naar haar familie in Antwerpen vertrekt. De roman wordt vanuit de visie van een jong meisje geschreven, een meisje met veel fantasie dat onbevangen de wereld inkijkt. Een meisje ook dat maar moet dealen met alles wat haar overkomt en met de onbegrijpelijke dingen van het leven.

Verdwenen Joodse wereld

Maar het is de volwassen Ida/Gittel die op haar jeugd terugkijkt. De stijl is lichtvoetig. Ze schetst heel levendig de Joodse gemeenschap van Antwerpen in de jaren '20

van de vorige eeuw. Met veel ironie worden personen en gebeurtenissen binnen die gemeenschap beschreven. Tegelijkertijd is het een ontroerend beeld, want het is een voorgoed verdwenen wereld. Geestig is de beschrijving van de sijnorner- van-beroep, “die meestal een Hebreeuws schrijven, al dan niet vervalst, bij zich had van een rabbijn die steun zocht voor een noodlijdende gemeente of jesjewa in Polen. Daarmee ging hij naar een reeds gevestigde collega, die hem op percentage-basis een lijst verschafte van de beter gesitueerden der Joodse Gemeente.”

“Krijtwit, snikkend, luid en overtuigend ach en wee roepend.”

Een anekdote geeft weer hoe ze een vrolijke sijnorner “grootmeester” meemaakte die wist hoe het spel gespeeld wordt en “krijtwit, snikkend, luid en overtuigend ach en wee roepend de drempel bij een cliënt overschreed”. Grootmoeder, waar ze altijd bij intrekken gedurende hun verblijf in Antwerpen, woont in een groot huis en er is een uitgebreide familie met veel tantes, ooms, neefjes en nichtjes. Er wordt onderling veel geroddeld en men houdt elkaar flink in de gaten. Ook is men zich zeer bewust van statusverschillen binnen de kehilla.

Liefdesintrige

Na verloop van tijd kijkt Gittel uit naar Antwerpen want ze heeft daar Lucie Mardell, een jonge Joodse vrouw die in het deftige huis, tegenover dat van haar grootmoeder woont, leren kennen. Lucie woont nog bij haar vader, de indrukwekkende heer Mardell, en Gittel wordt door Lucie uitgenodigd om daar op de Steinwayvleugel te komen spelen, wat een groot genot voor haar is. Tijdens haar bezoek wordt ze ook altijd bij de vader van Lucie ontboden die met haar praat alsof ze een volwassene is. Hij heeft diepe gesprekken met haar en geeft ook goede, maar voor haar vaak ingewikkelde raad. Zo vertelt hij haar naar aanleiding van een voorval het bijbelse verhaal van de wijze en de dwaze maagden.

Maar de twaalfjarige Gittel is vooral idolaat van Lucie die ze zo apart en mooi vindt en met wie ze een band opbouwt. Op een gegeven moment dient zich een rivaal aan in de vorm van Gabriël, die bij de heer Mardell in dienst is. Als Gittel in Antwerpen is, moet ze Lucie delen met Gabriël die hen rondleidt in zijn geliefde Antwerpen. De romance die tussen Lucie en Gabriël ontstaat moet verborgen blijven voor de vader van Lucie, en Gittel wordt

door hen op slinkse wijze betrokken bij hun geheime vlucht naar Londen. De naïeve Gittel, die niet in de gaten heeft dat de liefdesromance kantjes heeft die voor haar verborgen zijn, wordt door de woedende vader van Lucie op het matje geroepen.

In een donderende preek maakt hij haar voor idioot uit en verwijt haar zijn gastvrijheid misbruikt te hebben. Hij ontzegt haar de de toegang tot zijn huis en geeft aan dat hij hoopt dat het gebeurde een levensles voor haar zal zijn. Aan het eind van de roman besluit Gittel voortaan “voorzichtig en bedachtzaam” te zijn als de wijze maagden. •

Correctie: Bij het vorige literatuur artikel, in Benjamin 136, over Joseph Roth, is op pagina 20 een verkeerde foto geplaatst, niet van de schrijver, maar van een naamgenoot die leraar en politicus was.

Kleurrijke taal

Grootste Jiddische woordenboek ter wereld

TEKST JESSICA POLAK

Op de voordeur van Justus van de Kamp prijkt een tekst in het Jiddisch - heel toepasselijk voor iemand die in zijn eentje, na zevenentwintig jaar noeste arbeid, het inmiddels grootste Jiddische woordenboek ter wereld heeft gemaakt. Zijn Jiddisch Nederlands Woordenboek (JNW) telt nu ruim 97.000 lemma's.

Ik ben nauwelijks binnen, of hij vertelt glunderend dat het bord op zijn deur een aanwijzing bevat over hoe je het huis binnen moet komen: even duwen, *sjtoepm*, en dat dat woord een ondeugende tweede betekenis heeft die niet moeilijk te raden is (en opzoekbaar in het woordenboek).

Overall in zijn gezellige woon-keukenkamer staan boeken. Justus troont mij meteen mee de trappen op, waar nog veel meer boeken zijn. Hij wijst aan waar vroeger zijn

Brussel, en in het ene geval naar huis kwam met een bijna door de assen zakkende bus en negenendertig dozen boeken en in het andere geval achter het net viste. In de loods van Gideon Italiaander, achter het Amsterdamse Haarlemmermeerstation, vond hij drie piramides Jiddische boeken die hij ter plekke aanschafte voor alles wat er destijds nog op zijn rekening stond: 1500 euro. De meeste boeken reisden vervolgens naar liefhebbers in Nederland, Hamburg, Parijs, München en Zagreb.

Online

Het JNW is een online woordenboek. Nu wordt mij duidelijk dat achter het met een paar lichte vingertikken te bereiken digitale lexicon een zeer fysieke wereld schuilgaat van boeken met al hun gewicht, geur en zichtbare, voelbare geschiedenis.

“Omdat ik zo weinig wist, ben ik het woordenboek begonnen.”

Tijdens mijn bezoek stuift Justus meerdere malen naar boven om terug te komen met een boek: een in Amsterdam gedrukte *Tsene-rene* (Jiddische vrouwenbijbel, met commentaar op de wekelijkse tora-lezing) uit 1720. Een boek dat bijna uit elkaar valt van het intensieve gebruik, een piepklein almanakje, een loechje, uit 1752-53 en een loodzware stapel van vier boeken, de ruggen met plakband bij elkaar gehouden. Dat blijkt *Der Groisser Werterboech foen der Jidisjer Sjprach, 1960-1980*. Alleen al voor de alef 58.000 ingangen en... nooit verder gekomen dan de eerste letter van het alfabet.

Holocaust-collectie stond, nu staat alles vol met zijn Jiddische boeken. Elke muur, tot aan de halletjes toe, is vol kasten. Justus schuift een kast opzij waarachter weer een boekenkast tevoorschijn komt. Ondertussen buitelen de verhalen over elkaar heen, hoe hij Jiddische boeken aangeboden kreeg in Mexico en

De belangstelling van Van de Kamp voor het Jiddisch is via een omweg ontstaan. Na een studie biologie en een leven als boekdrukker en bewoner van een kraakpand in de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt, begon hij op zijn eenendertigste, in 1985, aan een studie geschiedenis aan de UvA. Na een paar maanden was hij alleen nog bezig met de oorlog en het totalitarisme.

Descriptief en beschrijvend

Van de Kamp heeft een duidelijke visie op lexicografie (woordenboekkunde) die in zijn karakteristieke licht humoristische stijl te vinden is op de website van het JNW. Hij baseert zich voor elk woord op zoveel mogelijk geschreven en soms mondelinge bronnen, opgesomd bij het lemma.

“Om de bronnen te kunnen lezen over het grote verdriet, volgde ik cursussen Hebreeuws, Jiddisch en Pools. Ik werd verliefd op het Jiddisch. Ook al had ik maar een uur les per week, van Rena (Renate) Fuks.”

Samen met Jacob van der Wijk, linguïst, kenner van het Jiddisch en violist in het trio Bar Mazl, begon hij een leesclub. Elke dinsdagavond, zesentwintig jaar lang, kwamen gemiddeld vijf mensen bij elkaar om Jiddische teksten te lezen. “Omdat ik zo weinig wist, ben ik het woordenboek begonnen. Ik schreef elk woord met de hand in een alef-beis notitieboekje.” Na twee jaar stapte hij over op digitaal noteren van zijn woordvondsten in *Einsteinwriter*, een programma voor Hebreeuwse letters waar een Israëliëse vrouw hem op had geattendeerd.

Hij geeft een ruime hoeveelheid kleurrijke Nederlandse vertalingen en vaak voorbeelden van Jiddische zinnen. Zijn woordenboek is descriptief, beschrijvend. Dat betekent dat hij het Jiddisch weergeeft zoals hij het “in het wild” tegenkomt, dus niet zoals het volgens de regeltjes zou moeten zijn. Dat hij daarom soms commentaar krijgt, neemt hij voor lief.

Justus van de Kamp en een van zijn bronnen

“De eerste druk van een woordenboek is altijd slecht.”

Screenshot van het Jiddisch Nederlands Woordenboek online

Van de Kamp is zich bewust van zijn beperkingen: “Ik ben geen *native speaker*, dus ik mis de subtiele nuances van de taal die je bijvoorbeeld nodig hebt als je literaire teksten leest. Een woordje geven met een vertaling is niet genoeg. Een woord is nooit alleen de betekenis. Er hoort uitleg bij: is het marktvrouwentaal? Wordt het veel of weinig gebruikt? Wat is de geografische verspreiding?” Zijn conclusie: de eerste druk van een woordenboek is altijd slecht.

Om dat gemis aan *feeling* te compenseren, leest Van de Kamp alles wat los en vast zit. Ook *Schund*. Thuis zoek ik in het JNW op wat dat betekent. Je kunt op drie manieren zoeken: in het Jiddisch in Latijnse (westerse) letters, in het Jiddisch in Hebreeuwse letters en in het Nederlands. Ik lees geen Hebreeuwse letters dus kies voor het eerste. Ik typ het woord in de standaardspelling en vind: *Sjoend* = rommel, rotzooi, uitschot, troep, afval, kitsch, bocht, snertlectuur, minderwaardige lectuur, vuilschrijverij. Van de Kamp is niet Joods, hij is katholiek opgevoed. Maar de oorlog en wat in het Jiddisch heet de *Khurbn*, oftewel de *Sjoa*, hebben hem diepgaand beroerd. “Mijn moeder komt uit Ratibor, nu Zuidwest Polen, en zij heeft als vijftienjarige gezien hoe de synagoge in brand werd gestoken en de brandweer verhinderd werd om te blussen. In mijn tijd in de Nieuwmarkt was ik me zeer bewust van het feit dat dit de oude Joodse buurt was.” Van de Kamp werkte als vertaler en docent Jiddisch, was tien jaar redacteur van Jiddisch tijdschrift *Grine Medine* en maakte samen met Jacob van der Wijk *Koosjer Nederlands* (2006), bijna 800 bladzijden vol met Nederlandse Judaïsmen en uitdrukkingen, ook hier weer gebaseerd op een rijkdom aan bronnenmateriaal met bij elk woord de vindplaatsen plus vele treffende citaten.

Levenswerk

Het JNW is het allerbelangrijkste in zijn leven. “Ik ben eraan begonnen in totale naïviteit. Als ik depressief ben, word ik vrolijk van het werken aan het woordenboek. Als ik te vrolijk ben, maakt het me rustig.” Hij doet het werk aan het JNW onbezoldigd en verwerkt ongeveer tien woorden per dag. Elke week komen er zo’n vijftig nieuwe woorden bij.

Toen Justus begon, was zijn doelgroep klein, namelijk de enkele tienduizenden mensen die Jiddisch én Nederlands begrijpen. In Nederland zelf zijn er slechts enkele honderden Jiddisch-sprekenden. Maar sinds de komst van Google Translate is het JNW opeens bruikbaar voor een veel grotere groep geïnteresseerden. Inmiddels kent het JNW bezoekers uit de hele wereld.

“Geej kakn afn jam.”

Het Jiddisch was, en is, een internationale taal. Jiddische boeken en tijdschriften zijn over de hele wereld gedrukt, tot in Shanghai aan toe. Het biedt toegang tot een oneindig gevarieerde wereld, op welk gebied je belangstelling ook ligt. Jiddisch werd soms gezien als een vrouwentaal, minder serieus en minder waard dan de heilige talen Hebreeuws en Aramees. Maar dat biedt juist weer een geweldige ingang om via Jiddische bronnen vrouwenstudies te bedrijven.

Steun van Maror

“Zonder een groep slimme en zorgzame mensen kon ik dit nooit volhouden,” zegt Van de Kamp. Het JNW wordt buiten Van de Kamp draaiende gehouden door een technische werkgroep en de Stichting Jiddische Lexicografie die zich om de toekomst van het woordenboek bekommert. Met steun van onder andere (de Stichting Collectieve) Maror(gelden) wil het Instituut voor de Nederlandse Taal te Leiden de JNW-site toekomstbestendig maken.

Een tip van Justus voor wie het Jiddisch niet beheerst en toch wil snuffelen in het JNW: ga naar de website en tik een willekeurig Nederlands woord in de zoekbalk. Soms vind je tientallen woorden en varianten, soms maar een. Soms kom je uit bij een sappige, heerlijk onbetamelijke uitdrukking, waarbij je je weer even een kind voelt dat vieze woorden opzoekt in het woordenboek. Justus verklapt mij bijvoorbeeld een recente vondst. Typ ‘kakken’ in en je vindt bij de vijfde Jiddische vertaling *geej kakn afn jam*: ‘ga poepen op de zee’: bekijk het maar, je kan de pest krijgen. •

jiddischwoordenboek.nl

Hoogseizoen van het Joods toerisme

TEKST ASJER WATERMAN

Het is een bekende Joodse kwaal: overal waar je op vakantie bent op zoek gaan naar Joodse bezienswaardigheden. Een Joodse wijk, sjoeltje, begraafplaats, noem het maar op.

Soms komt het voor dat je redelijk je best moet doen om iets te vinden, zoals toen ik in het Italiaanse Trani de sjoel zocht die eeuwenlang dienstdeed als katholieke kerk nadat de Joden uit de regio waren verdreven. Inmiddels is de sjoel weer in gebruik, en men leest er vandaag de dag de Tora van het oude altaar. Minder moeite had ik om Joodse bezienswaardigheden te vinden toen ik het afgelopen halfjaar in New York vertoefde. Vrijwel elke vrijdag en zaterdag bezocht ik een andere sjoel, en nog heb ik ze niet allemaal gezien.

Graven van grote rabbijnen

In mijn laatste week in New York bezocht ik het graf van de beroemde rabbijn Menachem Mendel Schneerson, – beter bekend als ‘de Rebbe’ – de laatste rabbijn van Chabad die vanuit Brooklyn een wereldwijde Joodse organisatie wist op te bouwen. Zijn graf – hij ligt begraven naast zijn voorganger en tevens schoonvader in Queens – is een heus bedevaartsoord geworden. Een religieus-Joodse trekpleister kun je wel zeggen, een beetje zoals de westelijke muur in Jeruzalem. En net als bij die muur in Jeruzalem speelt ook hier het schrijven van briefjes een belangrijke rol. Wie het graf bezoekt, schrijft een brief aan de Rebbe om die vervolgens aan het graf te lezen, in stukjes te scheuren en op het graf te gooien. Het idee is dat de Rebbe namens ons misschien een goed woordje kan doen bij de Eeuwige. Het bezoeken van graven van grote rabbijnen is helemaal niet zo uitzonderlijk als je misschien zou denken. In de Talmoed wordt al genoemd dat men graven kan bezoeken in tijden van nood zodat de doden namens ons de Eeuwige om vergeving kunnen vragen. Maar het bezoeken van graven is tot op de dag van vandaag populair. In Israël alleen al zijn er zeker meer dan honderd graven van beroemde Joodse figuren die om verschillende redenen door mensen worden bezocht: bepaalde doden zouden beter kunnen helpen bij bepaalde problemen. Wie bijvoorbeeld single is en op zoek is naar een levenspartner zou er goed aan doen een bezoek te brengen aan het graf van rabbijn Yonatan ben Uzziel in Amuka.

Hoogseizoen

Bijzonder druk is het rondom die graven in de periode voorafgaand aan de Hoge Feestdagen, Rosj Hasjana en

Jom Kipoer. Dat is namelijk een beetje het hoogseizoen van het religieus-Joods toerisme. De Joodse traditie leert dat we in Eloel, de maand die aan Rosj Hasjana voorafgaat, de begraafplaats bezoeken. Rabbijn Mozes Isserles die wereldberoemd werd vanwege het commentaar dat hij schreef op de halachische codex, de Sjoelchan Aroech, schrijft daarin dat het gebruikelijk is om op de dag voorafgaand aan Rosj Hasjana de graven van belangrijke Joodse personen te bezoeken. Op de vooravond van Jom Hadien, Hebreeuws voor ‘dag des oordeels’ en een

alternatieve benaming voor Rosj Hasjana, komt een goed woordje bij de Eeuwige extra goed van pas. Maar het populairste graf dat tijdens deze periode wordt bezocht, moet toch dat van rabbijn Nachman uit Oeman zijn. Jaarlijks reizen er tienduizenden Joden naar dat plaatsje in Oekraïne waar deze rabbijn sinds 1810 begraven ligt. Aanvankelijk gebeurde dat op kleine schaal, maar sinds de jaren ‘90 van de 20e eeuw is er een explosieve toename van bezoekers, religieus en niet-religieus, die Rosj Hasjana in Oeman doorbrengen. Het stadje heeft daardoor inmiddels een ruim aanbod koosjere etablissementen en je ziet overal bordjes en reclames in het Hebreeuws, terwijl er gedurende het jaar slechts een paar honderd Joden wonen. Rosj Hasjana vieren in Oeman staat nog altijd op mijn bucketlist. Ik blijf hopen dat de oorlog in Oekraïne snel ten einde komt, en wanneer dat zo is dan zal ik de reis zeker een keer gaan maken. Dit jaar in Amsterdam, maar volgend jaar, lesjana haba’a, in Oeman! •

De 'Ohel', graf van de Rebbe in Queens

Een kille, afzijdige overheid

Archieven werpen licht op naoorlogse periode

TEKST FERRY BIEDERMANN

Steeds meer archieven uit de naoorlogse periode worden toegankelijk voor onderzoekers en het publiek. Daarin kunnen details staan die bij nakomelingen van betrokkenen veel emoties doen oplaaien. Maar ze kunnen ook verdere invulling geven aan het bredere beeld van de houding van de Nederlandse overheid die naar de overgebleven en teruggekeerde Joden vaak afzijdig, afstandelijk, kil en star was.

Dat is de conclusie die rechtshistoricus Christiaan Ruppert trok uit zijn steekproef van zeshonderd gevallen uit het archief van het Nederlands Beheersinstituut (NBI) dat in 2018 openbaar werd. In dat archief staan de dossiers van de bewindvoerders die na de oorlog probeerden bezit en vermogen terug te krijgen van vermoorde Joden, eufemistisch 'Joodse afwezigen' genoemd. Ruppert publiceerde zijn bevindingen eerder dit jaar in het historische vakblad BMGN.

Het archief van het NBI wordt de komende jaren gedigitaliseerd en is dan online door te zoeken. Dat geldt vanaf volgend jaar ook voor het wellicht nog gevoeliger Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR), waarin de dossiers staan van Nederlanders die met de Duitsers geheuld hebben.

Zeker in het licht van de gebrekkige geschiedkundige kennis in Nederland zegt Ruppert dat het goed is dat de archieven breed beschikbaar komen. In ieder geval levert dat, zoals momenteel met het CABR, weer aandacht op voor het onderwerp.

"De openstelling en digitalisering geven mensen de gelegenheid om meer te weten over wat er toen is gebeurd, dat is een goede zaak. Maar de mensen die het gaan raadplegen zullen toch vaak degenen zijn die al geïnteresseerd waren," zegt hij.

Joodse tegoeden

Ruppert is fellow bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving en een veteraan waar het Joodse tegoeden aangaat. Hij adviseerde toenmalig minister van Financiën Gerrit Zalm tijdens de onderhandelingen einde jaren '90, die onder meer leidden tot de Maror-gelden voor de Joodse gemeenschap.

In het proefschrift dat hij in 2017 over die periode publiceerde, concludeerde Ruppert dat de overheid eind jaren '90 van harte meewerkte aan het rechtsherstel. Dat was echter onmiddellijk na de oorlog anders, toen velen juist hard steun konden gebruiken. Daar heeft zijn nieuwe onderzoek vele nieuwe kwantitatieve en kwalitatieve gegevens over opgeleverd.

"De overlevenden, dus ook de bewindvoerders, waren vooral bezig om hun leven weer op te bouwen," zegt Ruppert. Vaak hoopten ze dat de achtergelaten vermogens of bezittingen hen daarbij konden helpen, maar in de praktijk viel dat geregeld tegen.

"De lijsten bevatten het hele hebben en houden van mensen."

Er waren te hoge verwachtingen van de meestal kleine, of in sommige gevallen zelfs negatieve nalatenschappen. Maar het archief toont ook dat het zware, langzame, stroperige bureaucratische proces van rechtsherstel veel bewindvoerders deed afhaken.

"Dit archief is vooral heel boekhoudkundig, maar het kan ook best emotioneel zijn. De lijsten die er in staan bevatten het hele hebben en houden van mensen. Je kan zien welke problemen de bewindvoerders allemaal tegenkwamen, naar welke instanties ze toe moesten, hoe langzaam het ging," zegt Ruppert.

Het NBI beheerde ook zogenaamde vijandelijke vermogens, van Duitsers in Nederland, of van collaborateurs.

Veel Joods bezit werd in WO II weggehaald door de firma A. Puls (CC 3.0 Netherlands)

Het verschil in de voortvarendheid waarin de overheid daarmee omging, is kenmerkend. “Daar was geld te halen en gingen ze veel voortvarender te werk.” Als onderdeel van de straf werden vermogens afgepakt. “De overheid nam daarentegen een afzijdige en afstandelijke houding aan tegenover de restitutie van de Joodse te goeden,” zegt Ruppert. Het NBI wilde in 1949 en 1950 zo veel mogelijk Joodse bewindvoeringen kunnen afsluiten.

Geen uitzonderingspositie

Een saillant detail is dat vermogens van de vele Duitse Joden die voor de oorlog in Nederland woonden ook aanvankelijk als vijandelijk werden bestempeld. Het duurde dan een tot twee jaar voordat die categorisatie werd teruggedraaid.

De naoorlogse Nederlandse houding tegenover het rechtsherstel staat in nogal schril contrast met de benadering in een land als Frankrijk. Daar werden transacties inzake Joodse bezittingen die tijdens de Duitse bezetting waren uitgevoerd, en masse illegaal en ongeldig verklaard na de oorlog. Dat leidde tot een veel soepeler proces voor de teruggave.

Ruppert zegt daarover dat in Nederland juist werd uitgegaan van het principe van rechtsgelijkheid, men wilde geen onderscheid maken. “Het besef over wat de Joden specifiek was aangedaan volgde in Nederland pas in de jaren ‘70. Na de oorlog was de overheid vooral bezig met de economie en de wederopbouw.”

Zelfs nu, bijna tachtig jaar na het einde van de oorlog, is

de restitutie van Joods bezit, in de vorm van kunst, nog niet volledig. In juni dit jaar nog, besloot het Stedelijk Museum in Amsterdam om een Matisse terug te geven aan de nazaten van de Joodse eigenaar. Ook loopt er vanuit de overheid nog een poging om objecten uit de Nederlandse Kunstcollectie terug te geven.

“Het besef over wat de Joden specifiek was aangedaan volgde in Nederland pas in de jaren ‘70.”

De tentoonstelling *Beroofd* in het Joods Museum en het Nationaal Holocaustmuseum besteedt tot 27 oktober aandacht aan een aspect van het rechtsherstel; het verlies van Joods cultuurbezit in Nederland en de taaie bureaucratie omtrent restitutie. In het kader van die tentoonstelling geeft Ruppert 26 september in het Nationaal Holocaustmuseum een lezing over het naoorlogse rechtsherstel. •

Voor de lezing op 26 september, meer info hier: www.museum.nl/nl/nationaal-holocaustmuseum/lezing/naoorlogs-rechtsherstel. Het artikel van Christiaan Ruppert in het BMGN: bmgn-lchr.nl/article/view/13573/21160

Joods Leiden en omstreken

Kleine gemeente, omvangrijk erfgoed

TEKST KARIEN ANSTADT FOTO'S PATRICK STERNFELD

Wil je Joods cultureel erfgoed in stand houden, dan moet je, naast er oog en hart voor te hebben, ook goede relaties met veel instanties onderhouden. En dat is de Joodse gemeente van Leiden gelukt. Sinds 2007 zijn de sjoel en Joodse begraafplaats rijksmonumenten en is het studentenhuis naast de sjoel gemeentelijk monument.

Onze gids in Leiden is Leo Levie die van 1978 tot 2009 secretaris van de Joodse gemeente was. Leo is een man die zich, dat blijkt wel tijdens onze wandeling, tot op de dag van vandaag met hart en ziel inzet voor het behoud van het Joods erfgoed. We beginnen, zoals niet ongebruikelijk, bij de synagoge.

Parochet
(voorhang)
sjoel Leiden

Zoals op veel plekken in Nederland hielden ook de Joden in Leiden in het begin van hun vestiging hun diensten in huissynagoges. Maar in 1723 kocht Aron van Praag een huis en erf aan het Levendaal met als doel er een synagoge te stichten, en die kwam er.

We bewonderen de synagoge, die nog steeds gevestigd is aan het Levendaal. Maar, is het dezelfde synagoge? In de loop van de 18de eeuw waren er diverse uitbreidingen en verbouwingen en in 1762 werd op dezelfde plek een nieuwe synagoge gebouwd met een bestuurskamer en een mikwe.

Het gebouw heeft sindsdien heel wat doorstaan. Door de ontploffing van een kruitschip in 1807 liep het centrum van de stad, waaronder de synagoge, grote schade op en was er weer een verbouwing nodig. Ten slotte was het gebouw na de oorlog zo vervallen dat er opnieuw een restauratie noodzakelijk was. De feestelijke inwijding vond plaats op 29 maart 1978. Er zijn nog steeds diensten, maar in verband met het kleine aantal Joden, slechts een keer per maand en met de Hoge Feestdagen.

Parochot

Een bijzondere vorm van restauratie van Joods erfgoed betreft de parochot, de gordijnen of voorhangen van de ark waarin de torarollen worden bewaard. In 1983, zo vertelt Leo, vroeg bestuurslid Nettie Bachra-Coppens z.l. aandacht voor de oude parochot die ergens in een hoek van de sjoel lagen te verstoffen. Na advies van het Joods Historisch Museum en het kunst- en cultuurhistorisch museum Flehite, werd besloten om ze te laten restaure-

ren. Leo heeft dit project, tot en met de afronding ervan in 1988, begeleid.

Sindsdien zijn de parochot te bewonderen in de Leidse sjoel waar ze zijn opgehangen in de vorm van een waaiër: drie uit Leiden, en verder enkele exemplaren uit Hoorn, Ommen, Harlingen, Heenvliet en Middelharnis. Als sluitstuk van het project is er in 1996 met behulp van vele fondsen een boek in prachtige kleurendruk uitgegeven getiteld: *Leidse Parochot, Voor de glorie van de synagoge*.

Leids Studentenhuis

De gemeenschap is sinds de oorlog kleiner en telt nu minder dan honderd mensen, maar toch brengen nieuwe generaties ook nieuw Joods leven: grenzend aan de synagoge is er sinds 1968 het Joods studentenhuis dat ruimte biedt aan zes studenten. Dit pand, dat oorspronkelijk het huis van de chazzan, de voorzanger, was, werd met behulp van Duitse "Wiedergutmachungsgelden" verbouwd tot een appartementencomplex dat door een tussendeur verbonden is met de sjoel. Ook de gevel vormt nog steeds een eenheid met de sjoel.

Joods Wees- en Doorgangshuis

We staan voor de gevel van het voormalige weeshuis aan de Roodenburgerstraat 1a dat in 1929 werd gebouwd.

Het heette Machseh Lajesoumim, dat toevluchtsoord voor weeskinderen betekent. Een schrijnende naam als je bedenkt dat de meer dan tachtig kinderen van twee tot achttien jaar in 1943 van hieruit naar de vernietigingskampen werden gedeporteerd. En het is ook vervreemdend als je naar de mooie, oorspronkelijke gevel van het gebouw kijkt.

Na de oorlog werd het gebouw verkocht aan de gemeente Leiden onder voorwaarde van een paar afspraken: de authentieke voordeur met de grote Davidster zou intact moeten blijven en het huis zou zorginstanties moeten huisvesten. Recent is begonnen met het leggen van de eerste van 83 Stolpersteine en er staat inmiddels ook het herinneringskunstwerk van Ram Katzir: een natuurstenen koffer.

Joodse begraafplaats Katwijk

In 1719 kregen de Joden toestemming een begraafplaats aan te leggen op het 'Blauwe Bolwerk' op de stadswal, maar naar aanleiding van grafschendingen ging men op zoek naar een andere begraafplaats. In 1758 was baron Frederik Hendrik van Wassenaer tot Catwijck bereid een stuk grond voor dit doel te verhuren aan de Rijnstraat in Katwijk.

Sjoel Alphen a/d Rijn

Ook dit erfgoed was er na de oorlog slecht aan toe. Maar de begraafplaats, die nog steeds in gebruik is, ziet er nu goed onderhouden uit. Leo vertelt dat de gemeente Katwijk sinds de jaren '80 van de vorige eeuw financieel aanzienlijk heeft bijgedragen aan een grondige restauratie. Eerst werden de beheerderswoning, de aula en het metaheerhuisje gerestaureerd en in 2006 werd de

begraafplaats zelf opgeknapt. Zerken werden hersteld, smeedijzeren hekken gerestaureerd en de muur rond de begraafplaats opnieuw gevoegd. Als dank heeft de Joodse gemeente Leiden de gemeente Katwijk een glas-in-lood raam geschonken.

Sjoel Alphen aan de Rijn

Alphen is een van de vele plaatsen waar na de oorlog Joods leven geen toekomst meer had. De Joodse gemeente werd dan ook in 1947 bij die van Leiden gevoegd. Maar de kleine sjoel in de Samuel Aardewerksteeg staat er nog wel, bijna opgeslokt door flatgebouwen en een parkeergarage. Een bizar gezicht.

We worden ontvangen door Chris en Anneke Hoogendoorn, leden van de remonstrantse gemeente die sinds 1955 eigenaar van het gebouw is. De voormalige sjoel blijkt goed onderhouden en grotendeels intact, de remonstrantse gemeente houdt hem in ere. Nu en dan biedt zij ook ruimte voor lezingen op het gebied van Jodendom. De rituele zilveren voorwerpen zijn echter aan de Joodse gemeente Leiden geschonken. In 1980 werd onder de vloer een kist met een koperen kandelaar, een chanoekia, gevonden, hetgeen wat strijd opleverde tussen de Commissie Joods Erfgoed en de remonstrantse gemeente. Want wie was eigenaar? Tenslotte kwam men overeen dat de chanoekia aan het Yad Vashem museum in Jeruzalem werd geschonken. •

Voormalig Joods Weeshuis Leiden, Machseh Lajesoumim (toevlucht voor het kind), 1890-1943

Emile Schrijver

Opstand in kikkerland

Het jaar 2024 staat op allerlei manieren in relatie tot verkiezingen: de eerste maanden van het nieuwe zeer rechtse kabinet na onze eigen verkiezingen, de Europese verkiezingen die wel wat, maar niet veel verandering brachten, de komende Amerikaanse presidentsverkiezingen, en hopelijk ook verkiezingen in Israël... En er waren, en komen er vast nog veel meer.

Ik moest ineens denken aan een bijzondere fabel die ik vorig jaar heb gepubliceerd in een grote catalogus van een Amerikaanse privéverzameling Joodse fabels die nu in Cornell University in Ithaca, NY, bewaard wordt. De fabel is geschreven door Judah Leib Gordon (1831–1892) en gaat ook over verkiezingen.

Judah Leib Gordon werd geboren in het destijds Russische Vilnius en is een van de grootste moderne Hebreeuwse dichters. Hij was een belangrijke pleitbezorger van de Haskalah, de Joodse verlichting, die streefde naar modernisering van het traditionele Jodendom. Zo wilde Gordon dat Joden Russisch spraken en niet langer Jiddisch, wat hij als een “jargon” zag. Hij heeft ook een fiks aantal boze artikelen geschreven waarin hij het conservatieve religieuze establishment hekelde en heeft zich uitgesproken voor vrouwenrechten, deels onder invloed van Russische tijdgenoten.

De fabel gaat over een groep kikkers die een rabbijn moest kiezen. Judah Leib Gordon verwijst daarmee naar het regime van tsaar Alexander II, die regeerde van 1855 tot 1881. De tsaar had opdracht gegeven aan de Joodse gemeenschap om een “opperrabbijn” aan te stellen, die in staat zou zijn om zijn gemeenteleden Russisch te leren.

Onderwijs in de taal van het land waar Joden woonden, was overal een heikel discussiepunt waarover ook in Nederland ooit veel te doen was, en Rusland vormde hierop geen uitzondering. Gordon bespot de traditionele Joodse gemeenschap om hun, door hem veronderstelde, afkeer van intellect en vernieuwing.

De fabel: “De kikkers kwamen in opstand (want het gingen al langer niet goed). Nu was er een nieuw decreet tegen hen uitgevaardigd; ze moesten een rabbijn kiezen die was opgeleid in de Haskalah (hier verwijzend naar niet-religieuze

kennis). Ze probeerden zich aan dit decreet te onttrekken, maar de verkiezingsdag kwam voor de gemeenschap in de vijver steeds dichterbij. Alle kandidaten kwamen met de kiesgerechtigden bijeen, in de hoop nog wat laatste stemmen te vergaren.

Een van de hoopvolle kandidaten was de Zon, die riep: ‘Kies mij, zie eens hoe helder en warm ik ben! Bij mij kunnen jullie ervan verzekerd zijn dat jullie niet ten eeuwigden dage in intellectuele duisternis zullen wonen!’

De kikkers waren niet overtuigd: ‘Wij zijn niet gewend aan fel licht en geven de voorkeur aan de donkere vijver met zijn waterlelies.’

“Toen kwam de wijze uil, maar die werd ook afgewezen: ‘Jij bent een goddeloze, die onze mondelinge tradities afwijst. Je vertrouwt alleen nog maar op je intellect. Wij zitten helemaal niet te wachten op filosofen of intellectuelen!’

(De verteller verzuchtte): ‘Wie zullen jullie dan kiezen, oh heilige gemeente? Als jullie ieder individu dat ook maar een beetje intellect laat zien, direct afwijzen. Wie zal dan jullie opperrabbijn worden?’

Toen stond een lid van de kikkergemeenschap op en riep tegen de andere kikkers: ‘Weten jullie nog hoe het vroeger was? De tsaar beschermde ons tegen alle kwaad, maar onze voorouders waardeerden dat in het geheel niet en kwamen tegen hem in opstand. Sinds de nieuwe regering aan de macht is kunnen we alleen nog maar doen wat ons opgedragen wordt.’

De kikkers verkozen dit lid van de gemeenschap direct als leider omdat hij strijd lust liet zien. Maar daarna was het enige dat de nieuwe rabbijn nog deed eten, slapen, boeren laten en nog meer slapen.”

Het mooie van deze fabel vind ik dat het lijkt alsof niemand politieke kleur hoeft te bekennen. Als je politiek op rechts zit, kun je er kritiek op links in lezen, dat immers het electoraat niet meer zou begrijpen. Als je politiek op links zit, kun je er kritiek op rechts in lezen, dat immers bang zou zijn voor iedere vorm van vernieuwing. Het is precies die interpretievrijheid die politiek zo boeiend maakt, en deze 140 jaar oude Joodse fabel zo actueel. •

Mijn leven

Ilan van der Schaaf, 23 jaar, geboren in Amsterdam, getogen in Bussum, woonachtig in Amsterdam, single.

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Ik heb op het Gemeentelijk Gymnasium in Hilversum gezeten. Ik was een stille jongen die de kat uit de boom keek. Mijn schooltijd is goed verlopen, zowel sociaal als academisch.

Ik kom uit een liefdevol gezin. Mijn vader is helaas twee jaar geleden plotseling overleden. Hij werkte onder meer bij de internationale vakbond voor onderwijzend personeel. Mijn moeder werkt in het onderwijs.

Mijn vader was politiek zeer geëngageerd. Hij was, net zoals mijn zuster nu, actief in de PvdA en een aantal andere maatschappelijke organisaties.

Thuis kon er soms slap geluld worden maar vaak ging het ook over serieuze zaken.

Ik had een duidelijk doel voor ogen, ik wilde niet dezelfde kant op als de meeste leerlingen. Het was een kakschool. Men was in de vijfde klas al bezig met van welk studentencorps ze lid zouden worden. Toen wist ik al dat ik in Amsterdam wilde gaan wonen, waar mijn zus ook studeerde.

Ik was bovendien al vanaf mijn zevende jaar lid van Haboniem. Dit is de rode draad in mijn leven en heeft een positieve invloed gehad. Je krijgt daar een bepaalde kijk op Israël, het was de grootste invulling van mijn Jodendom. Je vraagt jezelf af: ben ik een Joodse Nederlander of alleen een Nederlandse Jood?

Je gaat daardoor nadenken over je identiteit.

Ik ben bij Haboniem nog steeds actief als *madriech* (leider), ik heb daar vrienden voor het leven gemaakt.

Zowel mijn oma als mijn moeder hebben hun beste vrienden bij Haboniem ontmoet. Voor een Jood uit de mediene die weinig Joodse kinderen kent, is het heel prettig om andere Joodse kinderen te leren kennen, zeker in deze tijd. Je merkt trouwens een verschil tussen de stadse- en dorpse kinderen, waar ik vandaan kwam.

De stadse kinderen zijn meer door de wol geverfd.

Ik ben rechten gaan studeren. Van jongs af aan ben ik daarin geïnteresseerd. Ik wil me verder gaan verdiepen in het privaatrecht. Dus geen strafrecht. De puzzel van het recht is interessant; niet wie er gelijk heeft, maar wie er gelijk krijgt. Ik werk nu als vrijwilliger in de strafrechtswinkel. Wij staan mensen bij die niet terecht kunnen in de strafhulpverlening. Ik heb iemand geholpen uit Indonesië die geen verblijfsvergunning had en buiten haar schuld om een boete kreeg van € 800 wegens leerplichtverzuim van haar kinderen. We hebben deze zaak gewonnen. Dat doet mij goed. Overigens heb ik als bijbaantje een tijd in de horeca gewerkt. Daar leer je om echt te werken, er is altijd wat te doen, je gaat nooit met lege handen naar de keuken. Ook heb ik modellenwerk gedaan. Dat is een domme en harde wereld. Het gaat alleen om uiterlijk, je moet auditie doen en dan is het ja of nee. Je leert wel om met afwijzingen om te gaan.

Mooiste herinnering

Ik zal elf jaar zijn geweest en hield in groep acht op de basisschool een spreekbeurt over Napoleon. Als voorbereiding ben ik samen met mijn vader naar Waterloo gegaan. Die reis is een dierbare herinnering aan hem.

Sport

Ik voetbal al vanaf mijn vierde. Ik zit nu in een vriendenteam. Ik heb veel getennist en ga regelmatig naar de sportschool.

Joods

Ik ben een culturele Jood. Ik vind het fijn om met familie de feestdagen te vieren en ben graag in gezelschap van andere Joden. Met religie heb ik niet zoveel.

Eten

Ik vind het leuk om samen met vrienden lekker te koken, maar het moet wel zo snel mogelijk klaar zijn. Als ik een gezelschap te eten krijg, doe ik er graag moeite voor.

Hekel aan

Volledig ongenueanceerde meningen en polariserende opmerkingen.

Markt

Toen ik nog in de Pijp woonde ging ik graag naar de Albert Cuyp. Nu woon ik in de Jordaan en kom ik er niet meer.

Televisie

Ik kijk nooit televisie, ik heb er zelfs geen. Als er een belangrijke voetbalwedstrijd is ga ik ergens anders kijken.

Mop

Ik ken er wel een aantal maar ik heb ze bijna nooit paraat.

Boek

Meneer Ibrahim en de bloemen van de koran van Eric-

Emmanuel Schmitt. Ik heb dit boekje van mijn oma gekregen. Het gaat over de vriendschap tussen een klein Joods jongetje en een oude Arabische kruidenier. Het speelt zich af in de jaren '60 in Parijs.

Winkel

Op het Rokin heb je *Hajenius*, het meer dan honderd jaar oude bekende sigarenhuis. Ze noemen zich dus geen winkel. Ooit hebben we daar, met mijn dispuut, een bestuursfoto gemaakt in de prachtige Heerenkamer. Daar worden trouwens cursussen gegeven hoe je sigaren moet roken.

Krant

Ik lees niet dagelijks een krant. Regelmatig lees ik de digitale uitgave van *de Volkskrant*. Thuis lag elke ochtend als ik wakker werd de krant opengeslagen op tafel. Mijn vader had dan een pagina uitgezocht waarin een artikel stond dat volgens hem interessant was voor mij om te lezen. En dat was bijna altijd ook zo.

Grootste wens

Op academisch gebied zou ik graag als jurist een blijvende verandering aanbrengen in het recht. Het lijkt me mooi om iets na te laten.

Uitzicht

Vanuit mijn kamer genieten van de top van de Westertoren. En in Israël de zonsopkomst bij Masada, de prachtige kleuren met het schitterende uitzicht over de rivier de Jordaan. Je moet er heel vroeg voor je bed uit, maar dat is het elke keer weer waard.

Bewondering voor

Mensen die hun doel zo scherp voor ogen hebben dat ze het nooit uit het oog verliezen. Die dus precies weten wat ze willen en dan denk ik vooral aan leeftijdgenoten. Soms is dit jaloersmakend.

JMW

Ik heb wel eens op de website gekeken en zag dat JMW veel meer mogelijkheden en activiteiten biedt dan ik dacht. •

Aanbijten met haringsla, Waldorfsalade en wodka

TEKST EN FOTO'S LEA VAN COEVERDEN

Ik ben zo vrij om met een bekentenis te beginnen.
Bij ons thuis, ik heb het over de jaren '50, was Jom Kipoer de dag bij uitstek die om eten draaide.

Voorafgaand aan de Kol Nidrei dienst in de synagoge werden mijn vader en broer door mijn moeder volgeduwd met van alles en nog wat, met zorg bereid, opdat ze tijdens het vasten niet al te veel honger zouden lijden.

Van kippensoep met matzeballen - de matzes waren nog over van Pesach - tot veel groenten, aardappelen en vlees. En tutti frutti. Of dat allemaal verstandig was weet ik niet, maar mijn moeder ging ervan uit dat, als je veel had gegeten, je het vasten makkelijker aankon.

Na de maaltijd liepen we met een grote groep Joden uit de buurt, tijdens de wandeling sloten zich er steeds meer bij aan, de 8 kilometer naar sjoel. Toen mijn vader hartpatiënt werd vond mijn moeder die wandeling voor hem te zwaar en voor haar en ons, mijn broer en mij, een goed excuus om met de auto te gaan. Een gifgroene, opvallende Citroën 2CV, een Lelijke Eend.

Mits die minstens een kilometer van sjoel verwijderd werd geparkeerd. Want 'men' mocht niet zien dat we op vier wielen waren gekomen en iedereen moest de indruk krijgen dat we hadden gelopen. Maar gevestigd werd er. Door mijn vader en broer.

“Wel goed je tanden
poetsen voor we
naar sjoel gaan.”

Mijn moeder en ik vastten ook, maar slechts een halve dag, van Kol Nidrei tot 1 uur 's middags op Jom Kipoer. Mijn vader en broer waren dan al lang naar sjoel. Zo, zei mijn moeder dan, ik vind het lang genoeg, ik heb genoeg honger geleden in de oorlog. Kom kind, we gaan de haringsla eens proeven. Maar dan wel goed je tanden poetsen voor we naar sjoel gaan anders zit het maanzaad van de challe er misschien nog tussen. Tja, het klassieke schoolvoorbeeld van: iedere Jood maakt zijn eigen geloof. Maar mijn vader en broer waren consequent en vastten de volle 25 uur. Mijn moeder en ik gingen tegen Ne'ïela, het gebed dat het einde van de vastendag inluidt, naar sjoel. Een indrukwekkend slot van een lange dienst. Volgens mijn vader vastte je het beste in sjoel en hij bleef daar dus met mijn broer de hele dag.

Ik weet niet hoe het met u is, maar ik vind dat er tijdens die vastendagen na een uur of wat altijd een specifieke, niet nader door mij te benoemen geur hangt in een drukbezochte sjoel. We wisten dan in elk geval één ding zeker: er zaten echte vasters tussen de bezoekers.

Wodka op de nuchtere maag

Na het laatste Sjema Jisraeel nog een indringende Tekiah Gedolah op de sjofar en dat betekende het einde van het vasten. Een indrukwekkend moment vind ik dat, ontroerend ook. Men wenst elkaar dan opgelucht nog veel jaren en een goede aanbijt. Waarna men zich massaal op de krentenbollen met koffie stort.

Zo niet het gezin Van Coeverden, mijn vader wilde naar huis omdat hij zich daar aan zijn jaarlijkse traditie wilde wijden. Want, zo zei hij, je kunt de vast het beste breken door het drinken van een glas wodka op je nuchtere maag. Eigenlijk twee voegde hij daar nog aan toe.

Recept

Haringsalade

Ingrediënten voor 4 personen:

- 300 gram rauwe, vastkokende aardappelen in blokjes
- 4 rolmopsen in stukjes gesneden
- 200 gram augurkenblokjes
- 2 geschilde en in blokjes gesneden appels
- 300 gram gekookte bietjes, uitgelekt en in blokjes gesneden
- Mayonaise naar smaak
- Volle yoghurt, dezelfde hoeveelheid als de mayonaise
- 2 theelepels grove mosterd
- Zout en peper naar smaak

Bereiding

- Snij de rauwe geschilde aardappelen in blokjes en kook ze met wat zout kort tot ze beetbaar zijn. Laat ze op keukenpapier uitlekken, natte aardappels maken de salade klef. Haal het tandenstokertje uit de rolmops, rol hem uit en snij hem in stukjes, niet te klein. Ik knip ze trouwens, dat is een stuk makkelijker dan snijden. Je kunt de ui die er vaak bij zit gebruiken in de salade, maar niet iedereen is dol op ui die zo lang samen met de rolmops in de pot heeft gezeten, ui wordt daarvan zeer slap. Schil de appels en snij ze in blokjes en de augurken ook. Je kunt er ook voor kiezen om een pot augurkenblokjes te kopen en de inhoud goed uit te laten lekken. Snij ook de bietjes in blokjes. Maak een dressing van mayonaise en yoghurt in gelijke delen, meng er de mosterd door en maak op smaak met zout en peper. Goed, maar voorzichtig mengen met de rest van de ingrediënten en het liefst een dag voordat je de salade gaat eten, maken en koel wegzetten. Is 'ie een dag later nog lekkerder.

Recept

Waldorfsalade

Ingrediënten

- 2 grote appels, beetje harde zurige
- Struik bleekselderij
- Enkele Romaine slablaadjes
- 150 gram walnoten
- Mayonaise
- Creme fraiche
- Sap van 1 citroen
- 150 gram gewelde rozijnen
- Witte en/of rode pitloze druiven
- Groot blik ananas of verse ananasblokjes, gesneden (kun je ook zo kopen)

Bereiding

- Blancheer de schoongemaakte stengels bleekselderij heel kort, 2 minuten is genoeg, en gooi de blokjes in koud (ijs)water om snel af te koelen. Schil de appels en snij ze in blokjes. Hak de walnoten. Meng de mayonaise met de crème fraîche en het citroensap en klop met een garde tot een luchtige dressing. Doe alle ingrediënten behalve de Romaine sla in een glazen schaal en stort er de dressing overheen. Doe de gewelde rozijnen er bij. Goed, voorzichtig omscheppen. En ook hier geldt: een dag voor gebruik bereid, nog lekkerder wanneer je hem serveert. Doe dan pas de blaadjes Romaine sla en druiven er bij. Je kunt de salade ook extra garneren met plakjes hardgekookt ei.

Na dat sacrale moment schoven we aan, soms hadden we mensen te gast, of nodigde mijn moeder sjoelbezoekers die geen aanbijtadres hadden uit, en dan begon het 'heilige avondmaal'. Waarbij mijn vader en Rob gewaarschuwd werden niet te snel te eten en vooral goed te kauwen. Mijn moeder was nog eens een echte Jiddische mama.

De soep - die was nog over van de dag ervoor, inclusief matzeballen - werd geserveerd waarna er challes ter tafel kwamen en de befaamde haringsalade, een familierecept dat met mijn moeder uit Duitsland mee was gekomen. Met rolmops gemaakt.

En de door mijn vader met minutieus gesneden ingrediënten bereide Waldorfsalade, maar dan anders. Zijn dochter, ik, hield niet zo van het eten van vlees en daar valt kip toch ook onder, zeker als het herkenbaar is verwerkt. Een goede afbijt en smakelijke en gezonde aanbijt! •

Jonet.nl is er voor u op alle momenten in het jaar!

We wensen u een goed en zoet 5785 toe!

 Jonet.nl
Joods Onafhankelijk Nieuws

Gratis e-learning

'Hoe ondersteun ik cliënten met een Joodse achtergrond?'

Wat heb je als zorg- of welzijnsprofessional nodig om cliënten met een Joodse achtergrond zo goed mogelijk te kunnen ondersteunen? Wat is de invloed van de Joodse identiteit op hun hulpvraag? Hoe heb je aan een half woord genoeg? En welke impact kan een oorlogsverleden hebben?

Voor mensen met een Joodse achtergrond die na de Tweede Wereldoorlog zijn geboren, blijkt het een uitdaging om direct de meest effectieve zorg en ondersteuning te krijgen voor vraagstukken rond het oorlogsverleden van hun ouders.

De gratis e-learning - ontwikkeld door JMW en Movisie - schetst een breed beeld van de Joodse naoorlogse generatie, met hun kracht en kwetsbaarheid. Je krijgt **praktische handvatten** om effectief en sensitief met hun hulpvragen om te gaan.

In samenwerking met

kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Na afloop van deze e-learning kun jij als **zorg- of welzijnsprofessional** sneller signaleren, beter inspelen op de behoeften van deze groep en doorverwijzen als dat nodig is.

Accreditatie voor deze e-learning wordt toegekend via Registerplein (afgerond voor 19/2/2026) en LV POH-GGZ (afgerond voor 23/9/2025).

Meer informatie en aanmelden:

Scan de QR-code hieronder of bezoek

<https://joodswelzijn.nl/elearning-joodse-tweede-generatie>

Nieuw centrum Bendigamos

TEKST KARIEN ANSTADT

In 2015 nam Nachshon Rodrigues Pereira het initiatief tot de oprichting van de gemeenschap Bendigamos, een Sefardisch Joodse kerkgenootschap en meer. Het is zijn droom om Joods Nederland te versterken met een laagdrempelig Joods centrum waar Joden van diverse achtergronden de mogelijkheid krijgen invulling te geven aan hun Jodendom.

Nachshon (1986) komt uit een gezin met een Sefardische vader en een Asjkenazische moeder. Van jongs af aan bezocht hij de PIG (Portugees Israëlitische Gemeente) en voelde hij zich betrokken bij de Sefardisch Joodse tradities. Gedurende twaalf jaar is hij voorzanger van de PIG geweest. Momenteel is hij voorzanger en voorzitter van Bendigamos, leidt hij diensten en geeft Joodse les. De naam Bendigamos komt voort uit de muzikale Judeo-Spaans samenvatting van het Hebreeuwse gebed na de maaltijd.

pessimisme. Er bestaat vaak een kloof tussen Joodse organisaties en de mensen voor wie ze bedoeld zijn. Binnen organisaties is vaak weinig vertrouwen in de toekomst. Ik wil juist Joods Nederland laten groeien, vooral door Joden die verder af staan te inspireren om op diverse manieren deel te nemen aan Joods leven.

— *Bendigamos is een orthodoxe gemeente, wat betekent dat voor mensen met een Joodse vader?*

Jodendom is meer dan religie, we zijn ook een volk met verschillende culturele elementen. Ja, we zijn orthodox en dus zijn er beperkingen. Voor iedereen met een Joodse identiteit vinden we het belangrijk dat er een plek is waar ze zich thuis kunnen voelen. We zien een trend waarin het steeds vanzelfsprekender wordt om te kijken wat er wél kan, en daar draagt Bendigamos graag aan bij. In de praktijk betekent dit dat het nieuwe centrum Bendigamos-activiteiten zal hebben, inclusief, maar binnen de orthodoxe regels. Maar er zijn ook allerlei open Joodse activiteiten voor iedereen, waar iedereen de mogelijkheid heeft om zijn/haar Jodendom te delen, te vieren en verder te ontdekken.

— *Als je Bendigamos vergelijkt met andere gemeenten, wat valt dan op?*

Over het algemeen trekken wij wat jongere mensen aan, Joden die wat verder van het Joodse leven afstaan, en meer Sefardische Joden. Maar we zijn er voor iedereen en je merkt vooral dat een heel diverse groep mensen zich al snel helemaal thuis voelt.

— *Hoe ziet de toekomst van Bendigamos eruit?*

Tot nu toe huurden wij een ruimte bij het Moadon (clubhuis) van Habonim waar wij diensten houden en activiteiten organiseren, maar we hebben net het koopcontract voor een pand in de buurt van de Kalfjeslaan afgesloten. Op 5 augustus was de oplevering. Het is een pand met een oppervlakte van 310 m² met veel mogelijkheden! Afgezien van de diensten hopen wij er een Joods buurthuis van te maken waar we veel feesten en culturele activiteiten kunnen organiseren, ook voor kinderen. Daarnaast is het plan om weer een Joodse mensa (kantine) te beginnen. Het huis moet echt een plaats van samenkomst zijn. •

Nachshon Rodrigues Pereira (linksonder), samen met het studenten/young professionals team van Bendigamos. — *Je noemt Bendigamos een gemeenschap, niet een gemeente, hoe zit dat?*

Op papier is Bendigamos een orthodox kerkgenootschap. Wij houden diensten volgens de Sefardische tradities. Maar wij zijn vooral een gemeenschap en spelen in op de behoeften en vragen van Joden. We organiseren zo'n vijftig sociale en culturele evenementen per jaar. We zijn een beweging: uitnodigend, laagdrempelig en dienstverlenend. We geloven dat het Sefardische Jodendom door de 'wereldsheid' goed past in de 21e eeuw en sluiten ons daarom binnenkort aan bij het Sefardische Rabbinaat uit Londen.

— *Wat is jouw motivatie geweest om Bendigamos op te richten?* Sinds 1945 hebben we te maken met een gedecimeerde gemeenschap en is maar 15% van de Joden actief in het Joodse leven. Ik constateerde veel verdeeldheid en

23 januari 2025
in Westerbork

De 102.000 namen lezen

Westerbork

In 2025 is het 80 jaar geleden dat het vernietigingskamp Auschwitz werd bevrijd. Om hierbij stil te staan, worden in Westerbork de namen voorgelezen van de 102.000 Nederlandse slachtoffers.

De plechtigheid duurt zes dagen en vijf nachten, waarbij alle namen worden voorgelezen door nabestaanden en vrijwilligers. JMW sluit op **donderdag 23 januari 2025** aan bij het lezen van de namen en zal op locatie ook een aanvullend programma organiseren. Houd voor meer informatie hierover onze website in de gaten.

Wilt u aanwezig zijn of namen voorlezen om zo de herinnering levend te houden? Wij regelen uw deelname en op de dag zelf ondersteunen en begeleiden wij u. JMW organiseert vervoer vanuit Amsterdam, met een (nader te bepalen) tussenstop, of u kunt op eigen gelegenheid komen.

Aanmelden

Stuur een mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bel naar **088-165 22 00**. Deelname is kosteloos.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

De Leegte omarmen

Kinderloosheid in Israël en het Jodendom

TEKST MARIANNE FUCHS BEELD STUDIO KASTERMANS/ALEXANDER MARKS

Auteur en journalist Joanne Nihom (1957) woont sinds 2005 in het noorden van Israël, vlakbij de grens met Libanon. Als ik haar interview, is ze even in Nederland om haar laatste boek: *De Leegte Omarmen*, over kinderloosheid, te promoten. Joanne begint ons gesprek met: “Als de toestand in Israël verslechtert, vlieg ik gelijk weer terug, want dan wil ik daar zijn.”

Ze is opgevoed in een Joods zionistisch gezin. Israël had daarin altijd een heel belangrijke plaats. “Ik ben zo in de war sinds 7 oktober. Ik wil erover praten, maar ook weer niet. Ik kan ook maar geen mening vormen. Het is niet te bevatten wat er aan de hand is. Het is te groot. Het maakt me zo intens verdrietig.”

Vier jaar geleden schreef ze ‘*Over Grenzen*’, over initiatieven tussen Israëli’s en Palestijnen, de vele mooie projecten en samenwerkingen op allerlei gebieden – cultureel, medisch etc. Het gaat over vrede op menselijk niveau. “Steeds weer wordt me gevraagd of mijn boek nog wel zin heeft. ‘Ja, ja, ja’, roep ik dan.”

Haar eigen ongewenste kinderloosheid is voor Joanne pas toen ze in Israël ging wonen echt een ‘ding’ geworden. “Het leven draait daar om kinderen. Het heeft te maken met de cultuur en het geloof. In Nederland heb ik bijvoorbeeld vrienden die bewust kinderloos zijn, in Israël komt dat vrijwel niet voor. Het voortplanten en voortbestaan is een belangrijk onderdeel van de Israëlische maatschappij en ik maak daar geen deel van uit. De wond die ik had, maar waar ik me niet heel erg bewust van was, werd in Israël beetje bij beetje opengereten.”

“Heb je kinderen?”

“Heb je kinderen” is een normale vraag, maar wanneer het antwoord nee is, volgt vaak een ongemakkelijke stilte. Dit kan komen omdat het antwoord afwijkt van de norm of doordat degenen die de vraag ontkennend beantwoorden zich schuldig voelen omdat ze voor hun gevoel niet bijdragen aan het voortbestaan van de mensheid, of niet voldoen aan verwachtingen.

Haar boek is bedoeld voor zowel mensen mét, als zonder kinderen. Joanne zegt dat ze juist wil dat het bespreken van dit onderwerp niemand een vervelend gevoel geeft, en dat mensen begrijpen dat het besproken mag worden.

Wie verzorgt je als je oud en ziek bent?

Een bijzonder inzicht kwam tijdens het gesprek met religiewetenschapper en filosoof Marleen Moors. Zij stelde dat mannen en vrouwen die geen kinderen hebben een diepgewortelde angst hebben om ziek te worden en te overlijden. Wie verzorgt je als je oud en ziek bent? Wie verzorgt je graf?

De Leegte Omarmen

In ‘*De Leegte Omarmen*’ voert Joanne indringende gesprekken over ongewenst kinderloos zijn. Onder andere met een rabbijn, een schrijver, een predikant en een beeldhouwer. De gesprekken worden afgewisseld met haar eigen dagboekfragmenten. Universele menselijke thema’s zoals schuld, schaamte, niet goed genoeg zijn en eenzaamheid komen aan bod. Ongewenst kinderloos zijn, is ook binnen Joods Nederland een bekend gegeven, want uit demografisch onderzoek van begin deze eeuw bleek dat zeker een kwart van de Joodse vrouwen die na de oorlog zijn geboren, geen kinderen heeft. Ze krijgen gemiddeld ook op latere leeftijd hun eerste kind waardoor de kans op kinderloosheid toeneemt.

Dit inzicht raakte haar diep omdat ze zich nooit bewust was geweest van haar angst voor de dood. Het was zelfs zo intens dat ze zich tijdens het gesprek blijkbaar had afgesloten voor Marleens opmerking, en haar woorden pas tot haar doordrongen toen ze het interview terugluisterde om het uit te werken. “Zij heeft me laten zien dat deze angst een onbewust onderdeel van mijn leven is.”

“Ik voelde me altijd schuldig.”

“Als Joodse vrouw uit de naoorlogse generatie voor wie het doorgeven van tradities en cultuur van groot belang is, voel ik me altijd schuldig dat ik geen kinderen op de wereld heb kunnen zetten. Alsof ik een schakel in de

ketting van overleven heb verbroken, alsof ik heb gefaald.” Tijdens het gesprek dat ze voor haar boek voerde met de orthodoxe rabbijn Raph Evers, deelde hij een uitspraak van een Joodse geleerde uit de 16de eeuw. Deze stelde dat een man of vrouw die geen kinderen kan krijgen, nog steeds waardevol is binnen de gemeenschap. Ze kunnen op andere manieren bijdragen, bijvoorbeeld door het doorgeven van de Joodse cultuur en tradities. “Dit inzicht verlichtte mij. Alhoewel de wond niet volledig is geheeld, heeft het mijn perspectief absoluut veranderd. Het klinkt gek, maar ik voel me zekerder en veel minder schuldig.

Niet alleen

“De boodschap die ik met mijn boek wil overbrengen is dat je niet alleen bent als je ongewenst kinderloos bent. Probeer erover te praten en zoek steun bij anderen die in

een soortgelijke situatie zitten als jij. Ik begrijp dat dit niet altijd gemakkelijk is, maar er zijn organisaties en gemeenschappen die steun kunnen bieden.” “En vooral, en dat heb ik geleerd tijdens het schrijven van mijn boek: wees trots op wie je bent. Je bent niet minder omdat je geen kinderen en kleinkinderen hebt. Je hebt simpelweg een andere rol in het leven. Ik geloof dat iedere persoon, of die nu biologische kinderen heeft of niet, een vorm van ouderschap vervult. Het gaat om zorgen voor anderen, denken aan anderen, en hulp bieden wanneer dat nodig is.” •

Wie hierover verder contact wil hebben met Joanne Nihom kan haar bereiken via joannenihom@hotmail.com

De Leegte Omarmen,
in gesprek over ongewenst kinderloos zijn,
2024, Uitgeverij Zilt,
ISBN: 9789493198524

Emoties uitdrukken in beeldende therapie

TEKST RICO BRENTJENS FOTO JMW

In een wereld waarin woorden soms tekortschieten, biedt beeldende therapie een krachtig alternatief. Lea Müller, maatschappelijk werker en beeldend therapeut bij JMW, legt uit hoe deze non-verbale vorm van therapie mensen helpt om hun gevoelens en gedachten te uiten en te verwerken.

Beeldende therapie is onderdeel van het brede aanbod van JMW aan hulp- en dienstverlening. In een van de spreekkamers in het JMW-kantoor in Amsterdam vertelt Lea Müller dat beeldende therapie een vorm van non-verbale therapie is. "Het gaat niet om het gesprek, maar om de beeldende uitingen," legt Lea uit. Die uitingen variëren van tekenen en schilderen tot kleien en verschillende collagetechnieken. De therapie vindt zijn oorsprong in de periode na de Sjoa, toen Joodse weeskinderen tekeningen maakten om hun trauma's te verwerken. Sindsdien is deze vorm van therapie geprofessionaliseerd en wordt wereldwijd erkend als een waardevolle methode.

Beeldende therapie is geschikt voor alle leeftijden, en is bedoeld voor iedereen die moeite heeft om zijn of haar emoties onder woorden te brengen. Je hoeft geen artistieke vaardigheden te hebben om met beeldende therapie te starten. Het gaat om het proces en niet om het resultaat. Lea benadrukt wel dat de deelnemer enige affiniteit met beeldend werken moet hebben. Tijdens de sessies werkt ze vooral met krijt, potloden, verf, stiften en klei. Het materiaalgebruik past Lea aan aan de jongere of oudere doelgroep. Haar jongste deelnemer was zeventien jaar en haar oudste in de tachtig.

Individuele en groepstrajecten

Bij JMW kun je zowel in groepen als individueel beeldende therapie doen. Lea twijfelt niet aan de effectiviteit van beeldende therapie. Door de inhoud van de sessies en

bij groepen de interacties binnen de groep, kunnen deelnemers veel over zichzelf en anderen leren. De materialen bieden deelnemers een alternatieve manier van communiceren, en daarmee een geschikte uitlaatklep voor emoties en persoonlijke ontwikkeling. De therapie in groepen helpt mensen zich in sociale situaties zekerder te voelen. Ook voelen deelnemers zich opener en krijgen zij, naarmate de sessies vorderen, meer creatief zelfvertrouwen. Door het gebruik van materialen en de visuele focus onderscheidt deze vorm van therapie zich van andere therapieën.

Hoe werkt het in de praktijk?

Individuele trajecten beginnen met een intakegesprek om de hulpvraag van de cliënt te begrijpen. Op basis daarvan bereidt Lea opdrachten voor die tijdens de sessies worden uitgevoerd. De opdrachten zijn altijd op de een of andere manier gekoppeld aan de hulpvraag en lopen van sessie tot sessie in elkaar over. De deelnemer kan ook zelf onderwerpen voor een sessie aandragen. Hoewel gesprekken niet de kern vormen, is er na elke opdracht een nabespreking. Het nabespreken is essentieel voor het proces van persoonlijke groei en reflectie. Het traject is flexibel en kan zich aanpassen aan de behoeften van de deelnemer, zonder vaste einddatum.

"Persoonlijke groei en reflectie stimuleren."

Groepstrajecten daarentegen bestaan uit zes bijeenkomsten, elk met verschillende materialen en opdrachten. Deze zijn bedoeld om deelnemers kennis te laten maken met verschillende technieken en om persoonlijke groei en reflectie te stimuleren. “Ongeacht de hulpvraag zijn de opdrachten divers en voor iedereen toegankelijk. Elke deelnemer heeft de vrijheid om het zo in te vullen zoals hij of zij dat prettig vindt,” licht Lea toe. Net als in het individuele traject worden de opdrachten na elke sessie met elkaar besproken. Dit vraagt wat kwetsbaarheid van de deelnemers, maar het is ook een waardevol moment.

Onlangs heeft Lea haar eerste groepstraject afgerond. De diversiteit binnen de groep – man/vrouw, religieus/niet-religieus en van kunstenaars tot mensen die voor het eerst sinds jaren weer creatief bezig waren, zorgde voor een rijke en inspirerende ervaring. •

*Het volgende groepstraject start in november.
U kunt zich hier al voor aanmelden! Wilt u meer informatie?
Stuur dan een mail naar spreekuur@joodswelzijn.nl
of bel naar 088-165 22 00.*

Haat en verlangen in naoorlogs Nederland

TEKST RICO BRENTJENS FOTO ROOSMARIJN BROERSEN

In haar debuutroman *De bewaring* die in april uitkwam, focust Yael van der Wouden zich op menselijke verandering, obsessie en verlangen. Ook haakt het boek in op haar frustraties met betrekking tot de Nederlandse omgang met de geschiedenis en de Tweede Wereldoorlog. “Ik vind het belangrijk dat de lezer iets meekrijgt over hoe post-Sjoa Nederland was voor de teruggekeerde Joodse bevolking, omdat ik zelf deze verhalen in de literatuur of de academische wereld niet of nauwelijks heb teruggevonden,” zegt ze.

Haar naam duikt steeds vaker op in literaire kringen. Yael van der Wouden (1987) is schrijfster en docente creative writing. Haar veelbesproken debuutroman heeft al veel internationale aandacht getrokken. Yaels interesse voor literatuur ontstond toen ze op tienjarige

leeftijd met haar Nederlandse vader, Israëliische moeder en twee jongere zusjes vanuit Israël naar Nederland verhuisde.

In een onbekend land zonder vrienden ging ze uit verveling de Hebreeuwse vertaling van het boek *De geheime tuin* van Frances Hodgson Burnett lezen. Dit boek opende haar ogen voor de kracht van verhalen en leidde snel tot een passie voor schrijven.

Ze realiseerde zich: “Ik kan mijn leven herleven op papier, maar dan op een manier zoals ik wil dat het gaat.”

Creativiteit heeft ze niet van een vreemde. Haar ouders, beiden kunstenaars, moedigden Yael en haar zusjes altijd aan om creatief bezig te zijn. “Of het nu tekenen, kleien, schilderen of theater was, kunst was altijd aanwezig in onze levens,” zegt Yael.

Yael van der Wouden

Strafwerk

De realisatie dat ze kan schrijven kwam door een strafwerkopdracht op de middelbare school die ze kreeg van een docent. Een essay over glazenwassen gaf ze zo'n creatieve invalshoek, dat het haar niet alleen bewondering, maar ook erkenning van haar docent opleverde. Dat versterkte haar wil om schrijfster te worden.

Na haar studie literatuurwetenschappen ging ze lesgeven in *creative writing*. Ze doceerde onder andere aan de Rietveld Academie, Universiteit Maastricht en Universiteit Utrecht. Ook richtte ze samen met anderen de feministische en intersectionele uitgeverij Chaos op, die uiteindelijk ook de Nederlandse vertaling van Yael's debuutroman uitgaf.

“Het Jodendom is mijn wereld.”

“Ondanks mijn seculiere opvoeding met de Joodse cultuur in Israël en Nederland, voel ik een diepe verbondenheid met de Joodse tradities en verhalen,” legt Yael uit.

Yael's Joodse identiteit speelt in haar werk daarom ook een subtiele, maar wezenlijke rol. Zelfs wanneer de personages niet expliciet Joods zijn.

“Het Jodendom is mijn wereld,” vertelt Yael. Hierdoor verwerkt ze bepaalde Joodse aspecten en accenten, zoals bijgeloof of culturele nuances, in haar verhalen. In 2018 werd haar Engelstalige essay “*On (not) reading Anne Frank*” uitgeroepen tot een van The Best American Essays. In het essay beschrijft Yael haar ervaringen met antisemitisme in Nederland.

Haat, afkeer en liefde

De roman speelt zich af in 1961 in Overijssel en volgt de jonge vrouwen Isabel en Eva. Eva is de vriendin van Isabels broer Louis, die voor een maand op zakenreis gaat. Aangezien het huis waarin Isabel woont op zijn naam staat, moet zij Eva bij zich in huis nemen. Beide vrouwen zijn elkaars tegenpolen, en Isabel kan Eva niet verdragen. Wanneer er op mysterieuze wijze voorwerpen uit het huis

verdwijnen, verdenkt Isabel Eva van diefstal. Ze besluit haar daarom te volgen en constant in de gaten te houden, om vervolgens voor Eva te vallen. Het verhaal is een diepgaande verkenning van menselijke relaties, verlangen en hoe mensen kunnen veranderen.

“Hoe iemand die vol haat en afkeer zit, uiteindelijk liefde kan vinden.”

Yael wilde personages creëren die aanvankelijk niet sympathiek zijn, maar in de loop van het verhaal transformeren. Ze vindt het boeiend om te zien hoe iemand die vol haat en afkeer zit, uiteindelijk liefde kan vinden. Het idee voor *De bewaring* ontstond uit Yael's observaties over de Nederlandse manier van omgaan met geschiedenis en haar eigen frustraties daarover.

De verhaallijn begon als een kort verhaal of dialoog tijdens de coronapandemie. Dit korte verhaal gebruikte ze in 2021 toen ze zich echt op het schrijven van het boek ging richten. Het groeide uit tot een compleet verhaal waarin verschillende thema's, waaronder naoorlogs Nederland, aan bod komen.

Yael schreef haar debuutroman in het Engels als *The Safekeep*. Deze werd later naar het Nederlands vertaald voor de Nederlandse publicatie. Inmiddels is haar roman aan dertien landen verkocht, en zijn er gesprekken gaande over de filmrechten. •

Doe mee aan onze winactie door een kunstwerk te creëren geïnspireerd door de thema's verandering, obsessie en verlangen uit het boek, of het nu een schilderij, collage, digitaal kunstwerk of kort verhaal is. De winnaar ontvangt een gesigneerd exemplaar en ziet hun werk, zover mogelijk en eventueel aangepast, gepubliceerd in ons blad. Reageer voor eind dit jaar naar activiteiten@joodswelzijn.nl.

30 oktober 2024
in kasteel Ruurlo

Lev Dagtocht Tussen Kunst en Kitsch

Ga op woensdag 30 oktober mee met Lev naar kasteel Ruurlo. Dit jaar viert het AVROTROS tv-programma *Tussen Kunst en Kitsch* zijn 40-jarig jubileum.

Ter ere van dit jubileum organiseert Museum MORE-Kasteel Ruurlo, in samenwerking met AVROTROS, een unieke tentoonstelling. Hier zijn maar liefst 80 opzienbarende objecten uit de geschiedenis van het programma te zien, variërend van een ets van Rembrandt tot een schilderij van Rien Poortvliet.

Aanmelden

Voor meer informatie en aanmelden, mail lev@joodswelzijn.nl of bel naar **088-165 22 55**. Stap in bij Lev (Amsterdam) en geniet van een complete dag: de busreis, een gezamenlijke lunch onderweg, toegang tot het museum en een exclusieve lezing – alles voor €55. Woont u in de omgeving/komt u op eigen gelegenheid? Sluit dan aan bij het museum voor het bezoek en de lezing voor €15.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

FOTO: MUSEUM MORE-KASTEEL RUURLO

JMW-, Catom-, Freyda- en Lev-activiteiten* door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer. De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op joodswelzijn.nl/activiteiten en op freyda.nl/agenda. Ook kunt u zich aanmelden voor de JMW-nieuwsbrief via activiteiten@joodswelzijn.nl.

Platform JEI in Utrecht en Noord-Holland

Driedaagse cursus over Joods erfgoed en identiteit. De cursus wordt gehouden op drie zondagen. We verkennen het Joodse erfgoed van de provincies Utrecht en Noord-Holland en bespreken de mogelijkheden om vanuit de Joodse gemeenschap bij te dragen aan een beter beheer en behoud van het erfgoed. Doel is het oprichten van een ontmoetingsplek voor Joodse erfgoedliefhebbers in de regio. Data: **20 oktober (Amersfoort), 3 november (Alkmaar) en 1 december (Utrecht)**.

[Aanmelden voor de cursus via activiteiten@joodswelzijn.nl](mailto:activiteiten@joodswelzijn.nl).

Extra info: Deelname aan de cursus is geheel gratis. Nadere details worden na aanmelding toegestuurd.

Een nieuwe start: synagoge Dieren in de spotlight

Op **zondag 17 november** organiseert Platform JEI Oost-Nederland een bijeenkomst met lezing en rondleiding in de synagoge van Dieren. Kom en praat mee over de toekomst van het Joodse erfgoed in de provincies Gelderland en Overijssel. Deelname kost € 12,50.

[Graag vooraf aanmelden bij Sharon Langereis-Mendels via platformjeion@gmail.com](mailto:Sharon.Langereis-Mendels@platformjeion@gmail.com).

**Disclaimer: er kunnen veranderingen komen op het programma.*

JMW toert door het land

JMW organiseert elk jaar onder de naam A(ctua)-team bijeenkomsten een landelijke tour waarbij onze maatschappelijk werkers een actueel onderwerp bespreken. Zo hebben we na 7 oktober in heel het land samenkomsten van steun georganiseerd, waarbij we met elkaar gesproken hebben over de gebeurtenissen in Israël en de impact hiervan, ook in Nederland. Sindsdien is er weer veel gebeurd. Niet alleen maken we ons zorgen over wat er in Israël en Gaza gebeurt, we hebben in Nederland ook te maken met oplaaient antisemitisme en polarisatie. Daarom willen we in de maand november, een jaar na die verschrikkelijke 7 oktober, de A-team bijeenkomsten wijden aan een gesprek over hoe het nu met iedereen gaat. Wat doet dit met u? Met uw gevoel van veiligheid? Wat roept het bij u op?

[Houd onze website in de gaten wanneer wij in uw regio zijn.](#)

[Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl](mailto:activiteiten@joodswelzijn.nl).

Ladino in het theater

Op **zondag 22 december** organiseert JMW de jaarlijkse culturele middag. Dit keer komt de Israëlische zangeres Nani Vazana ons inspireren met haar prachtige stem en podiumprésence. Nani's repertoire is uniek en bijzonder. Ze zingt namelijk in Ladino, de taal van Sefardische Joden in de diaspora, die ze stiekem leerde van haar Marokkaanse oma. Het belooft een mooie en gezellige middag te worden. De kosten bedragen € 20,-.

[Een kaartje kopen kan via: ladinoinhettheater.eventgoose.com](http://ladinoinhettheater.eventgoose.com)

Westerbork namen lezen

In 2025 is het 80 jaar geleden dat het vernietigingskamp Auschwitz werd bevrijd. Om hierbij stil te staan, worden in Herinneringscentrum Westerbork de namen voorgelezen van de 102.000 Nederlandse slachtoffers. JMW sluit op **donderdag 23 januari** aan bij het lezen van de namen en zal op locatie ook een aanvullend programma organiseren. Wilt u aanwezig zijn of namen voorlezen om zo de herinnering levend te houden? Wij regelen uw deelname en op de dag zelf ondersteunen en begeleiden wij u. JMW organiseert vervoer vanuit

Amsterdam, met een (nader te bepalen) tussenstop, of u kunt op eigen gelegenheid komen. Deelname is kosteloos.

[Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl](mailto:activiteiten@joodswelzijn.nl) of door te bellen naar 088-1652200.

Ontmoetingsgroepen JMW:

JMW heeft in het land ontmoetingsgroepen die regelmatig bij elkaar komen voor een praatje, een lezing of om gezamenlijk de feestdagen te vieren. Vrijwilligers organiseren de bijeenkomsten en onderhouden het contact met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie op de agenda op onze website.

Alkmaar

Tsafon

Op **donderdag 21 november** wordt de A-team-bijeenkomst georganiseerd. Het thema is 'Eén jaar na 7 oktober'. De bijeenkomst vindt plaats van 11:00 tot 12:30 uur, toegang € 5,-. [Graag vooraf aanmelden bij Mieke Content via mcontent@xs4all.nl](mailto:mcontent@xs4all.nl).

Breda

Finjan

Elke 2e woensdag van de maand van 12:00 tot 14:00 uur, toegang € 5,-. Data: **13 november** (A-team JMW: Een jaar na 7 oktober). [Graag vooraf aanmelden bij Baruch via debibliotheek46@gmail.com](mailto:debibliotheek46@gmail.com) of door te bellen naar 06-20117881.

Brunssum

Jiddiskeit

De bijeenkomsten vinden **vijf keer per jaar** plaats met elke keer weer een ander thema. Toegang € 13,50. [Graag vooraf aanmelden bij Sophia via 06-24702356](mailto:06-24702356).

Den Bosch

Bejachad

Op **woensdag 9 oktober** wordt een huiskamerbijeenkomst georganiseerd. Toegang € 10,-. [Graag vooraf aanmelden bij Ingrid via 06-22693078](mailto:06-22693078) of door een mail te sturen naar [Kooos koosdl@gmail.com](mailto:Kooos.koosdl@gmail.com). Na aanmelding volgt tijd en locatie.

Dieren

Kletzmaar

Elke **1e donderdag van de maand** van 10:30 tot 12:30 uur, toegang € 5,-.

Data: **10 oktober** (Rosj Hasjana-viering met een optreden van Duo Colours), **7 november** (A-team JMW: Een jaar na 7 oktober) en **5 december** (interactieve boekbespreking).
 Graag vooraf aanmelden bij [Marij Bachrach](mailto:Marij.Bachrach@kletzmaarmee@gmail.com), via kletzmaarmee@gmail.com.

Heerenveen

Mifgasjiem

Elke 3e woensdagochtend van de maand van 10:30 tot 13:00 uur. Toegang € 13,50 incl. lunch. Data: **18 september** (Rosj Hasjana-viering), **16 oktober** (Soekot) en **20 november** (A-team JMW: Een jaar na 7 oktober).
 Graag vooraf aanmelden bij [Jan Penninkhof](mailto:Jan.Penninkhof@gmail.com) via 06-49826836 of via jan.penninkhof@gmail.com.

Hilversum

Gooise Nesjomme

Elke 3e donderdag van de maand wordt er van 09:30 tot 12:30 uur een bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, onderbroken door een "cultureel kwartiertje", georganiseerd. Toegang € 5,- incl. koffie/thee en iets lekkers. Data: **19 september** (Marga Minco, onder andere bekend van haar boek "Het bittere Kruid"), **17 oktober** (Soekot), **21 november** (A-team JMW: Een jaar na 7 oktober) en **19 december** (Wie kent Enny Mols-de Leeuwe nog?).
 Graag vooraf aanmelden bij [Edith Bernards](mailto:Edith.Bernards@ziggo.nl) via 023-2002106 of edith.bernards@ziggo.nl.
 Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Rotterdam

Joffie Koffie

Elke 3e dinsdag van de maand van 10:30 uur tot 12:30 uur organiseert de ontmoetingsgroep in Rotterdam een gezellige bijeenkomst om nieuwe mensen te ontmoeten, vaak met thema. Deelname kost € 4,-. Data: **24 september** (lezing over het leven van Abraham Icek Tuschinski, let op dit is de 4e dinsdag van de maand), **15 oktober** (lezing over euthanasie en hoe het religieuze Jodendom hiermee omgaat), **19 november** (A-team JMW: Een jaar na 7 oktober) en **30 december** (Chanoeka-viering, let op dit is niet de 3e dinsdag van de maand).
 Graag vooraf aanmelden bij Wim via 06-10276063 of

wim.l.denouden@gmail.com of bij [Yvonne](tel:06-10920988) via 06-10920988 of y.denneboom@hetnet.nl.

Zaandam

Misjgoge aan de Zaan

Elke laatste woensdag van de maand een gezellige bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen met regelmatig een thema. De bijeenkomsten vinden plaats van 10:00 tot 12:00 uur. Toegang kost € 5,50. De Rosj Hasjana bijeenkomst kost € 10,-. Data: **2 oktober** (Rosj Hasjana-viering, let op niet laatste woensdag), **30 oktober**, **27 november** (A-team JMW: Een jaar na 7 oktober), **18 december** (Chanoeka-viering) en **29 januari**.

Graag vooraf aanmelden via [Erna Houtkooper-Barend](mailto:Erna.Houtkooper@hetnet.nl) via 06-22473171 of erna.houtkooper@hetnet.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Nieuwsbrief

Wilt u de tweewekelijkse JMW-nieuwsbrief ontvangen? Of heeft u vragen/wensen? Mail dan naar activiteiten@joodswelzijn.nl.

Alle mediene groepen worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

caTom
 לישראלים בהולנד

Catom is het Israëlische label van JMW

Mifgasjiem Be'Kef in Amstelveen

מפגשים בכף

Elke laatste donderdag van de maand is er een gezellige bijeenkomst en/of activiteit voor in Nederland wonende 60+ Israël'is van 10:30 tot 12:30. Toegang bedraagt € 10,-. De voertaal is Ivriet. Data: **19 september** (feestelijke opening van het seizoen en Rosj Hasjana-viering) en **28 november** (bijeenkomst, meer informatie volgt spoedig).

Meer informatie en/of aanmelden kan bij [Gili](tel:06-45505723) via 06-45505723 of bij [Helen](tel:06-46310615) via 06-46310615.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Israëlische Moeders Café in Amstelveen

Gezellige ontmoetingsgroep voor Israëlische vrouwen. Het samenkomen is geschikt om lekker in het Ivriet te kletsen, nieuwe contacten op te doen of om kennis te vergaren door het volgen van lezingen en workshops. Het Israëlische Moeders Café komt zes keer per jaar samen op dinsdag of donderdag. De ene keer in de ochtend van 10:30 tot 13:00 uur en de andere keer in de avond van 19:30 tot 22:00 uur. Toegang bedraagt € 10,-. De voertaal is Ivriet. Data: **donderdagavond 19 september** (lezing over 'angst' door psychologe

en psychotherapeute Mirjam van Praag) en **dinsdagochtend 19 november** (lezing voor ouders: ontdek de emotionele wereld van uw kind door kunsttherapeute Einav Afek).

Meer informatie en/of aanmelden kan bij [Eynat](tel:06-83786000) via 06-83786000.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Sjaat Sipoer

שעת סיפור

(Voorleesuurkje voor de kleintjes) in Amstelveen

Hebreeuws voorleesuurkje met een activiteit voor de kleintjes (van 2 t/m 9 jaar) met een hapje en een drankje.

Toegang bedraagt €4. De voertaal is Hebreeuws. Data: **14 oktober** (Soekot-bijeenkomst) en **19 december** (Chanoeka-bijeenkomst).

Meer informatie en/of aanmelden kan bij Tamar via 06-21992840.

Extra info: de locatie wordt bekend gemaakt na aanmelding.

Cursus: Positieve psychologie – de wetenschap van geluk

In **september** zal Catom de cursus "Positieve psychologie – de wetenschap van geluk" aanbieden. De cursusdagen vinden plaats in Amsterdam op de **maandagen 16, 23 en 30 september** van 10:00 tot 12:00 uur. De cursus wordt in het lvriet gegeven door Elinor Harari. De kosten bedragen € 100,-.

Aanmelden kan via de nieuwsbrief van Catom of via haar sociale mediakanalen.

Voor up-to-date informatie over de activiteiten van Catom, bezoek en volg onze Facebookpagina en/of Instagram account! Ontvangt u al onze nieuwsbrief? Stuur een mail naar: catom@joodswelzijn.nl.

Volg Catom op Instagram!

Bekijk Catom's Facebook-pagina hier!

Catom activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

Freyda – Jong & Joods
Het jongerenlabel van JMW

Wil je meer weten over Freyda of wil je nog iets vragen? Kijk op onze website freyda.nl of neem contact met ons op via info@freyda.nl. Volg je ons eigenlijk al op onze socialemediakanalen?

Volg hier onze Instagram-pagina!

JPride

JPride organiseert eens in de twee maanden evenementen in een informele en gezellige setting voor Joodse-queer twintigers en dertigers in Amsterdam. De voertaal is Engels. Data: **29 september** (kookworkshop) en **15 november** (Shabbat dinner). Wil je meer informatie of je aanmelden? Stuur dan een mail naar jprideamsterdam@gmail.com.

Check de agenda op de website om op de hoogte te blijven. Heb jij leuke ideeën voor toekomstige evenementen? Of wil je columnist(e) worden op Freyda? Kom met ons in contact via sociale media of via info@freyda.nl!

Lev is het ontmoetingscentrum van JMW, voor iedereen van 60+ met een Joodse achtergrond en/of partner. Lev is geopend tijdens activiteiten van maandag t/m donderdag van 10:00 tot 17:00 uur en op vrijdagochtend tot 12:00 uur. Voorafgaand aan onze activiteiten, zoals filmvertoningen en lezingen, is er de mogelijkheid om gezamenlijk bij ons koosjer te

lunchen. Voor vragen over de activiteiten of om u aan te melden, stuur een mail naar lev@joodswelzijn.nl of bel 088-1652255.

Wegens de Hoge Feestdagen is Lev gesloten op de **donderdag 3, 17 en 24 oktober**.

Rosj Hasjana voorstelling: Jewish Jazz

Op **zondagmiddag 6 oktober** organiseert Lev de voorstelling "Jewish Jazz" om gezamenlijk het nieuwe jaar in te luiden. De middag begint om 15:00 uur en eindigt om 17:30 uur. Van Odessa naar New York, van Jiddisch naar Jazz. Tijdens de voorstelling neemt Mirjam van Dam je mee naar de Joodse shtetls (stadjes) in het vooroorlogse oude Europa, om daarna met de boot over te steken naar New York. Deelname kost € 20,-.

Maandag Matinee

De **1e maandagmiddag** van de maand is er een filmvertoning in Lev. Voor de aanvang van de film is er de gelegenheid om gezellig samen te lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 uur starten we met de film. Na afloop kan nagepraat worden met koffie/thee. Deelname kost € 15,- (voor film en lunch) of € 7,50 (alleen film). De volgende matinees zijn op: **21 oktober** (Wicked Little Letters), **4 november** (Murder on the Orient Express) en **2 december** (Death on the Nile).

Dagtocht

Op **woensdag 30 oktober** gaan we met Lev naar Kasteel Raalte. Dit jaar bestaat het AVROTROS tv-programma 'Tussen Kunst en Kitsch' 40 jaar. Om dit jubileum te vieren organiseert Museum MORE-Kasteel Ruurlo in samenwerking met AVROTROS een unieke tentoonstelling. Maar liefst 80 opzienbarende objecten uit de geschiedenis van het programma zijn hier te zien, van een ets van Rembrandt tot een schilderij van Rien Poortvliet. Kosten voor de hele dag bedragen € 55,-.

Als er mensen in omgeving van Ruurlo wonen en mee willen, dat kan! Neem dan contact op met Lev voor de kosten en details.

Joodse cultuurgeschiedenis

Iedere dinsdagmiddag van 14:00 tot 15:30 uur neemt Victor Brilleman ons mee in de boeiende wereld van de Joodse cultuurgeschiedenis. Hij bespreekt tal van onderwerpen: Joodse kunstschilders zoals Max Liebermann en de gebroeders Vermeer, maar ook graficus Samuel Jessurun de Mesquita en vader en zoon Israëls. Uiteraard komen Joodse schrijvers ook aan bod. Deelname kost € 20,- voor vier lessen.

Tai Chi Chih

Iedere woensdagochtend van 10:15 tot 11:15 uur onder begeleiding van docente Marcella Levie. Tai Chi Chih is een serie van 20 bewegingen die iedereen kan doen, onafhankelijk van leeftijd of lichamelijke kracht. Het kan zelfs zittend gedaan worden. De bewegingen zijn fijn om te doen, vloeiend en langzaam, activeren de lichaamsenergie (chi) en bevorderen de gezondheid. Sinds mei zijn er ook lessen op de **vrijdagochtend** van 10:15 tot 11:15 uur. Deelname kost € 7,-.

Ontmoeting op de donderdagochtend

Iedere donderdagochtend van 10:00 tot 12:00 uur is iedereen welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien, maar ook om nieuwe mensen te ontmoeten. Deelname kost € 2,50.

Verder hebben wij ook nog onze wekelijkse activiteiten:

Wandelen met Lev, Joodse cultuurgeschiedenis, lezingen, schilderen en tekenen, conversatie Ivriet, online voorlezen en nog veel meer.

Informatie en aanmelden via lev@joodswelzijn.nl of via 088-1652255 (Lev secretariaat).

Encyclopaedia Judaica

Omdat ik ga verhuizen naar een kleinere woning kan ik mijn Encyclopaedia Judaica niet meenemen. Die is van 1978, bestaat uit 16 delen en een supplement en is in zeer goede staat. Kan ik daar iemand blij mee maken?

Reacties graag naar: [Janny Wildemast, jaw@casema.nl](mailto:jaw@casema.nl).

Martha Gaarkeuken

Wie heeft Martha Gaarkeuken 27/03/1922 - 03/07/1974 (Haarlem) gekend? Voor een (historisch) onderzoek ben ik op zoek naar mensen die Martha Roosje Gaarkeuken hebben gekend / meer over haar weten. Zij was in de oorlog ondergedoken bij J.M. Rombouts, arts provinciaal ziekenhuis Santpoort / Bloemendaal. Informatie over Rombouts zeer welkom! Begin jaren '70 woonde Martha in rusthuis Huize Juliana (Koninginneweg, Haarlem), waar zij in 1974 is overleden. Kent u personeel wat daar destijds werkte? Het zou kunnen dat iemand die haar gekend heeft, nog leeft.

Reacties graag naar: [Anne Nieuwpoort amsterdamne@gmail.com](mailto:Anne.Nieuwpoort@amsterdamne@gmail.com).

Anita en Yvonne Klein

Ik ben op zoek naar Anita en Yvonne Klein (meisjesnaam) of hun (klein) kinderen. Anita en Yvonne zijn dochters van Elimelech en Elisabeth Cäcilie Klein. Elimelech Klein werd geboren in Wildervank op 6 of 8 oktober 1908. Hij overleed in 1964 in Amersfoort. Elisabeth Cäcilie Klein werd geboren in Keulen op 20 juli 1910. Ze trouwden in Keulen op 2 februari 1935 en woonden in ieder geval direct na de oorlog in Amsterdam. Elimelech (ook genoemd Eli) Klein was de broer van Adolf Klein die, samen met mijn opa, ondergedoken zat in Landry, in de Franse Haut Savoie in afwachting van hun overbrenging naar Zwitserland. Helaas werden ze daar begin december 1943 verraden en gearresteerd. Voor hun deportatie naar Auschwitz, vanuit het Franse doorgangskamp Drancy, schreven ze daar hun namen op de muur. Het stuk muur met hun namen is nu te zien in het Holocaustmuseum. Over Adolf Klein is verder niets

bekend, maar ik zou het zo graag aan zijn familie willen laten weten dat zijn naam in ieder geval nu te zien is in het museum. Ik vond familie in de VS maar die weten niets over de familie hier.

Reacties graag naar: [Maarten Eliasar eliaerssen@chello.nl](mailto:Maarten.Eliasar.eliaerssen@chello.nl)

Portrettekeningen Philip Jacobs

In de vorige Benjamin stond een bericht over mijn grootvader, Philip Jacobs, die voor de oorlog van een aantal mensen portrettekeningen heeft gemaakt. De tekeningen waar de naam van de geportretteerde op staat heb ik overgedragen aan het Holocaustmuseum. De nabestaanden van de geportretteerden kunnen contact opnemen met het museum om een kopie van de tekening te verkrijgen. Helaas stond er een verkeerd e-mailadres bij.

Het juiste adres is: peter.buijs@jck.nl voor meer informatie: [Jelle van den Braak Tel. 06-40004529](mailto:Jelle.van.den.Braak@tel.06-40004529).

Visser en Visser-Leeuwin

In verband met aanvraag plaatsen Stolpersteine op de Kinderdijkstraat 44 Amsterdam ben ik op zoek naar nabestaanden/familieleden van Benjamin Visser, Amsterdam 1886-Auschwitz 3 september 1943 en Jeannette Visser-Leeuwin, Amsterdam 19 mei 1886-Auschwitz 3 september 1943.

Voor reacties juancohen44@hotmail.com, Mobiel:0638053702

Contact

Goed uitziende weduwe, 78 jaar, zoekt een nette verzorgde man om samen leuke dingen mee te doen. Zoals reizen, terrasje, uit eten, theater, samen koken. Liefst omgeving Amstelveen en niet ouder dan 80 jaar.

Contact via benjamin@joodswelzijn.nl o.v.v. van Contact09

Je kan een sjoekertje sturen naar benjamin@joodswelzijn.nl.

Deadline voor het Chanoeka nummer is 12 november 2024.

Gespreksgroepen

Kun je goed luisteren? En deel je graag jouw ervaringen? Dan is een gespreksgroep iets voor jou. Het is voor mensen vaak prettig om (ingrijpende) gebeurtenissen met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving. Je vindt herkenning in elkaars verhaal en erkenning voor jouw eigen gedachtes en dilemma's. De aankomende periode starten wij met de volgende groepen:

Verlies en Rouw (oktober in Amsterdam)

Verliezen treft ons in alle levensfasen. Een dierbare overlijdt, een relatie eindigt, verlies van gezondheid, van werk, een verloren gegaan ideaal of toekomstperspectief. Wie rouwt, doet dat op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo. Maar iedereen heeft te maken met verdriet en gemis. De zes bijeenkomsten vinden plaats in een sfeer van vertrouwelijkheid en veiligheid, en bieden (h)erkenning en steun.

Kind van een ouder die de oorlog heeft meegemaakt (september in Amsterdam) VOL

Als kind van een oorlogsoverlevende(n), de zogenoemde tweede generatie, ben je grootgebracht met het oorlogsverleden van je ouder(s). Dit kan grote invloed op je leven hebben. Je zoekt bijvoorbeeld pas op latere leeftijd hulp, omdat je je niet realiseert dat je klachten gerelateerd zijn aan de oorlogservaringen van je ouder(s) of vanuit een gevoel dat je klachten er minder toe doen. Vaak vind je dat je het verdriet van de oorlog niet voor jezelf mag opeisen. Dit maakt het verwerken van die emoties alleen maar moeilijker, waardoor eenzaamheid een sluipend, bijkomend probleem kan worden. Dit traject biedt daarom bij JMW een grote mate aan herkenning.

Beeldende Therapie (november in Amsterdam)

Niet voor iedereen is het even makkelijk om over gevoelens te praten. Misschien voel jij je meer op je gemak om te praten als je bezig bent met iets anders, of vind je het juist lastig om je in woorden uit te drukken. Beeldende therapie wordt voorgesteld als een alternatieve vorm van communicatie en een uitlaatklep voor degenen die affiniteit hebben met creatief werk. Tijdens zes bijeenkomsten werken we met verschillende beeldende materialen, zoals verf of krijt, en komen er diverse persoonlijke thema's aan bod. Hierbij is het eindresultaat niet van belang; het gaat puur om de ervaring. Na elke opdracht bespreken we gezamenlijk het eindresultaat en hoe het was om de opdracht uit te voeren.

Startersgroep levensverhalen schrijven (november in Amsterdam)

Creativiteit helpt mensen ervaringen, problemen en emoties te verwerken. Onder begeleiding van een groepshulpverlener schrijven deelnemers van de schijfgroep tijdens elke bijeenkomst, tien keer in totaal, twee teksten over aangeboden onderwerpen. Hierdoor ontwikkelt iedereen een eigen schrijfstijl. Alle geschreven stukken vormen samen de "mozaïek van je leven". Om (h)erkenning te creëren, lezen we de geschreven stukken aan elkaar voor, waarna je feedback ontvangt van de groep en de hulpverlener. Er zijn nog enkele plekken beschikbaar voor deze groep.

Leven in de schaduw van conflict (eind oktober in Amsterdam & begin november in Arnhem)

Na bijna een jaar oorlog in Israël is de impact enorm. Gevoelens van angst, onzekerheid, woede, schaamte en machteloosheid overheersen ons dagelijks leven. Tijdens drie bijeenkomsten, om de twee weken, bieden wij een veilige omgeving waar het de bedoeling is dat deelnemers zich (h)erkend en begrepen voelen in hun emoties. Samen met elkaar gaan we de thema's rouw, weerbaarheid en identiteit dieper verkennen. Leer van elkaar, deel ervaringen en vind kracht in verbinding. Nieuwe perspectieven en invalshoeken kunnen helpend zijn en steun, troost en hoop bieden.

Voor alle groepen geldt dat deze alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen. Aan deelname aan onze groepen is een bijdrage verbonden van 10 euro per sessie.

**Meer informatie en aanmelden:
via spreekuur@joodswelzijn.nl of
telefonisch via 088-165 22 00.**

De redactie en medewerkers van de Benjamin wensen iedereen een **sjana tova oemetoeke**.

Het nieuwe jaar, 5785, valt grotendeels samen met de viering van 750 jaar Amsterdam, dus ook **gefeliciteerd Amsterdam!**

Zie ook ons **speciaal Amsterdam 750 Chanoeka nummer**.

BENJAMIN

ABONNEREN OP DE GRATIS BENJAMIN, HET KWARTAALBLAD VAN JMW.

- Ik wil het blad gratis viermaal per jaar thuis ontvangen (in Nederland).
- Ik wil de Benjamin in het buitenland ontvangen (ontvang een offerte voor de verzendkosten).
- Ik wil informatie over de **gesproken Benjamin** ontvangen.

Achternaam Voorletters

Adres

Postcode en woonplaats

Land

Email Handtekening

- Ik wil via de email af en toe **nieuws ontvangen over de Benjamin** (nieuwe nummers, podcasts etc.)
Afmelden kan altijd via een link in de email.

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:
JMW, Administratie Benjamin, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

Doneren aan de Benjamin

Online doneren via
<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online/donatie/>

Of gebruik het formulier hieronder op de pagina.

BENJAMIN

STEUN DE BENJAMIN MET EEN DONATIE

De Benjamin is het gratis kwartaalblad van JMW dat mede mogelijk wordt gemaakt door de genereuze donaties van onze lezers.

Ik wil de Benjamin steunen met een **eenmalige bijdrage** van €
en machtig JMW dit af te schrijven.

OF

Ik wil de Benjamin steunen voor een langere tijd met een **periodieke bijdrage**.
Ik machtig JMW voor een bedrag van:

☐ € 15	☐ per maand
☐ € 27,50	☐ per kwartaal
☐ € 50	☐ per half jaar
☐ een ander bedrag €	☐ per jaar

Achternaam Voorletters

Adres

Postcode en woonplaats

IBAN

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Datum Handtekening

Alle velden volledig invullen en zowel de keuzes als de gegevens goed nakijken.

Machtiging juist intrekken?* Dat kan ook met dit formulier. Ik wil mijn machtiging intrekken.
**Ook voor machtiging intrekken graag alle gegevens invullen.*

Stichting JMW staat geregistreerd als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI).
Deze gift is daarom aftrekbaar van het belastbaar inkomen. Zie joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/anbi/

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:
JMW, Financiële Administratie, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
Voormalig medewerker van JMW

Lea van Coeverden
Journalist

Marianne Fuchs
Voormalig medewerker van JMW

Jolan Toff
Voormalig medewerker van JMW

Jessica Polak
Achtergrond in de cultuursector

Rico Brentjens
werkzaam bij JMW

Patrick Sternfeld
Achtergrond in HR

Clënten- en Deelnemersraad (CDR)

Iedereen die met JMW te maken krijgt als cliënt, deelnemer of gebruiker van onze diensten, kan terecht bij de Clënten- en Deelnemersraad (CDR). De raad is een belangrijke schakel tussen u en de organisatie en kan uw belangen behartigen, maar ook ideeën overbrengen, (veranderende) behoeftes signaleren en vanuit de doelgroep adviseren.

De Clënten- en Deelnemersraad en JMW hebben onderlinge afspraken gemaakt over de medezeggenschap en inspraak van cliënten via de CDR.

Voor de CDR is het belangrijk van u, als gebruiker van de diensten van JMW, te horen hoe u over het werk van JMW denkt. Daarom nodigen wij u uit om contact met ons op te nemen. Uw ervaringen, ideeën en suggesties zijn van harte welkom. De CDR is geen klachtencommissie, maar komt wel op voor uw belangen. U kunt mailen naar cdr@joodswelzijn.nl

Huidige leden: Joost Weijel, Marguerite Berreklouw, Erica Polak, Femke Roos (*voorzitter*) en Nico Peper

Meer op: joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/organisatie

Zie ook de introductiefilm van de CDR op: [/www.youtube.com/watch?v=jvTriIpHMvNk](https://www.youtube.com/watch?v=jvTriIpHMvNk)

Telefonisch spreekuur

Onze maatschappelijk werkers zijn te bereiken van maandag t/m vrijdag tussen 9.00 en 13.00 uur op 088 - 165 22 00 of via spreekuur@joodswelzijn.nl.

JMW LOCATIES

Onderstaande locaties zijn alleen op afspraak te bezoeken. Voor contact bel 088 - 165 22 00 of mail naar info@joodswelzijn.nl.

Amsterdam

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
088 - 165 22 00
info@joodswelzijn.nl
joodswelzijn.nl & freyda.nl

Arnhem

Mr. E.N. van Kleffenstraat 6
(Station 026)
6842 CV Arnhem

Den Haag

Koninginnegracht 19
(Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev - Informatie- en ontmoetingscentrum

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

22 december 2024
in Amsterdam

Ladino in het theater

Op 22 december organiseert JMW de jaarlijkse culturele middag. Dit keer komt de Israëliische zangeres Nani Vazana ons inspireren met haar prachtige stem en podiumprésence.

Nani's repertoire is uniek en bijzonder. Ze zingt in Ladino, de taal van Sefardische Joden in de diaspora, die ze stiekem leerde van haar Marokkaanse oma. Als 's werelds eerste Ladino songwriter brengt ze met haar nieuwe album '*Ke Haber*' (Wat is nieuw) de oude taal tot leven met thema's als migratie, gender en vrouwelijke emancipatie.

Op 22 december kunt u genieten van Nani's bijzondere klanklandschap. Marktgeluiden vermengen zich met flamenco-achtige zang, de klanken van een trombone en de tonen van een piano. Sinds 2008 heeft Nani vijf albums opgenomen en meerdere prijzen gewonnen.

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

FOTO: KOOS BOMM

Komt u ook?

Zaal open: 14:00 uur
Aanvang: 14:30 uur

Aanmelden

Bestel uw tickets voor € 20 per persoon via ladinoinhettheater.eventgoose.com
Voor meer informatie mail activiteiten@joodswelzijn.nl
of bel **088-165 22 00**.

joodswelzijn.nl